

سہ ماہی

سرائیکی

بہاولپور

ہُن تھی فرید شاد ول — مونجھاں کوں نہ کر یاد ول
جھوکان تھیں آباد ول — ایہا نیشہ نہ دہندی ہک نہیں

سید دین محمد شاہ
صدر سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) بہاولپور
1986 تا حال

سرائیکی

بہاولپور

جلد نمبر ۱۲ - جولائی تا دسمبر ۱۹۹۹ء - شدہ نمبر ۴۱

- چیف ایڈیٹر (اعزازی) _____ جاوید چانڈیو
ایڈیٹرز _____ سید دین محمد شاہ
ریاض سندھڑ
معاونت _____ ریاض بھٹی
عثمان شاہ
سرکولیشن مینیجر _____ حفیظ الرحمن
قانونی مشیر _____ عبد القیوم اعوان
چھاپے گھر _____ شوکت قادری
بسم اللہ پرنٹنگ سروس ملتان

مقام اشاعت : جھوک سرائیکی بہاولپور

سالانہ ۸۰ روپے

۲۰ روپے

تین فی شمار

سید دین محمد شاہ ایڈیٹر، پبلشر جھوک سرائیکی بہاولپور توں شائع ہوتا

تذکرہ

۳	ترجمہ: سید دین محمد شاہ	القرآن
۴	ادارہ	اداریہ
۵	ایڈیٹر	چالہ مہار
۶	سید دین محمد شاہ	تکلف و طرف
۸	سید دین محمد شاہ	آہ۔ دین محمد شاہ
		فریدیات
۱۳	جاوید چانڈیو	خواجہ فرید تے پیل دی فکری سانجھ
		تحقیق تے تنقید
۲۰	رحیم طلب	سیف الملوک و افکری تجزیہ
۲۳	سجاد حیدر پرویز	سرائیکی کافی ہک مطالعہ
۲۸	احسن واگھا	سندھ دے پارتے اروادی شاعری
۳۵	حیات میرٹھی	منشی محمد انور فیروز
		لوک ادب
۴۱	امتیاز فریدی	پلھانا
		انشائیہ
۴۹	ریاض بھٹی	میں دانشور بن سگھداں؟
		افسانے
۵۱	مسرت کلانچوی	نندر
۵۵	بشری قریشی	لال بتی
		خاکہ
۶۰	عبدالباسط بھٹی	جماگیر مخلص
		شاعری
۶۳	رفعت عباس	نظمیں
۶۶	کوثر شمرین	غزل
۶۷	احمد علی شاہ مخمور	غزل

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

البقرة

THE COW

ترجمہ سید دین محمد شاہ

واذ قلنا للملائكة اسجدوا لادم فسجدوا الا ابليس ابى واستكبر وكان من الكافرين (۳۴)

English

And when We said to the angels, Be submissive to Adam, they submitted, but Iblis (did not). He refused and was proud, and he was one of the disbelievers.

سرائیکی

اتے حیڑھے ویلے اساں فرشتیاں کوں حکم
ڈتا جو آدم کوں سجدہ کرو، او سب سجدے
وچ چلے گئے سوائے ابلیس دے۔ اوں انکار
کیتاتے غرور وچ اتے کافر تھی گیا۔

کیا خواب ادھورے رہسن؟

ایں رے ماہی دی اہم ترین گلہ اے جی جو ۳۰ جولائی ۱۹۹۹ء کوں اسلام آباد یونیورسٹی بہاولپور دی سٹڈی اینڈ ریسرچ سینٹر دے قیام دی تجویز منظور کیتی جی تے اے پہلے دی بجائے جی جو مذکورہ ریسرچ سینٹر شعبہ اردو دے ماتحت کم کریسی اتے ایہدے قاعدے قانون بعد وچ بنائے دیسن۔ ایں پہلے تے بہاولپور شہر اتے پھلاے سرائیکی ویب ویچوں عوامی رد عمل دا اظہار اتنا شدید تھیا جو ایں رد عمل کوں بندھ دیں ہوئیں ۱۹ اگست ۱۹۹۹ء کوں یونیورسٹی دے وائس چانسلر بک پرپس کانفرنس وچ شعبہ سرائیکی دی حالی دا اعلان کیتا تے ہن شعبہ سرائیکی باقاعدہ طور تے کم کریدا پئے۔

شعبہ سرائیکی ۱۹۸۹ء وچ قائم تھیا جی تے تقریباً ۱۹۹۹ء تاں ایں شعبہ وچ شاگردیں پہوں بندھتے رہے تال دا غلط گھدے اتے ایم اے سرائیکی دیاں ڈگریاں گھدے رہ گئے۔ پر مسلسل بے روزگاری دی وجہ کنیں پچھلے دہائی سالیں کنیں ایں شعبہ وچ داخلین دی تعداد اکھنٹ پئے بکئی۔ کیوں جو پڑاہ سال گزرتا دے باوجود کالجیں تے سکولیں وچ میٹرک، ایف اے تے لی اے دی سطح تے سرائیکی دی تدریس شروع نہ تھئی جی چیدی وجہ کنیں اگہوں روزگاری کوں امید نہ رہ گئی جی۔ ہن حکومت پنجاب، بہاولپور تے ملتان دے ڈو کالجیں وچ لی اے دی سطح تے سرائیکی پڑھاوٹ دا اعلان کیتے تے پکچر دیاں ڈو اسامیاں وی کندھیاں نہیں۔ امید اے جو اگلے سال تاں سرائیکی ویب دے مذہبیں کالجیں وچ دی پکچر دیاں اسامیاں پیدا تھیں تے ایم اے سرائیکی دی ڈگری کوں وی بھاگ بھگی۔ ڈو جھسی تے اہم گلہ اے دی ہے جو شعبہ سرائیکی وچ دی پکچر تے اسٹنٹ پروفیسر دیاں نویاں اسامیاں پیدا تھیں وڈی ضروری ہن کیوں جو چھتر اترے پکچریں دے مختصر ترین شاف تال کوں پھر پور شعبہ چلاوٹ اوکھا کم اے۔ بیاناں تاں یونیورسٹی دے سبھ کنیں گھٹ اشاف والے کنیں دی شعبہ جتلا اشاف سرائیکی شعبہ کنیں دی ہووے تاں بہتر نتیجے نکل سگھدن۔

سرائیکی شعبہ دی ہٹا کیتے اے دی ضروری اے جو بہاء الدین زکریا یونیورسٹی ملتان تے گول یونیورسٹی دیوبند اسماعیل خان وچ وی سرائیکی ڈیپارٹمنٹ قائم کریجن، اتے پاکستان دیاں مختلف یونیورسٹیاں وچ موجود ”پاکستان اسٹڈیز اینڈ ریسرچ سینٹر“ وچ وی سرائیکی زبان تے ثقافت دی تدریس شروع تھیوے۔ ایندے تال تال اکادمی ادبیات پاکستان، لوک ورثہ تے مذہبیں سرکاری ادبی ثقافتی اداریں وچ وی سرائیکی ادیبیں تے دانشوریں کوں مناسب نمائندگی ڈینی وچے۔ اتھے اقدامات دے بغیر خواجہ فرید دی مٹھوی پوئی سرائیکی دی ترقی دے خواب ادھورے ای رہسن۔

☆ ۲۳ اگست ۱۹۹۹ء کوں اکادمی ادبیات پاکستان دی طرفوں ۱۴۱۵ھ کنیں ۱۴۱۸ھ تاں دیاں چار سرائیکی کتاباں کیتے ’خواجہ فرید ایوارڈ‘ دا اعلان تھئے۔ اسان رفعت عباس (بھوندی بھونیں تے)، عبدالباسط بھٹسی (ڈکھ ڈول)، بھرنی قریشی (بیت پریت) تے جمالیگر مخلص (پندھیڑ) کوں ایں ایوارڈ گھن تے مبارکباد ڈیندے ہیں تے ایں شمارے وچ انہاں لکھاریاں دیاں چوٹ لکھتاں وی چھپدیاں ہن۔ جمالیگر مخلص تے عبدالباسط بھٹسی ہمسائے، شہر دار تے یار دی ہن ایں چالوں باسط دا لکھیا ہویا خاکہ مخلص دے تعارف دے طور تے شامل ہے۔ اگلے شمارے وچ انشاء اللہ مخلص دے سفر نامے وچوں چوٹ وی شامل ہو سی۔

گالہ مہار

انگریزی دالمحاورہ اے No news is a good news بس سبک اب دی گالہ مہار اے ہے جو کوئی گالہ نہیں۔
ایسا چنپی گالہ اے۔ رسالہ جو وقت تے نہ چھپیا تاں کہیں گالہ کروں! سیانیٹ اکھیدن انصاف ملن وچ دیر تھنی تاں سمجھو انصاف
نی ملیا۔

ایں سہ ماہی مجلہ کوں سجاوٹ کیتے، تے ویلے سر چھاپٹ کیتے اسال سرائیکی نواز مہاندرے تے دانشور حضرات کوں
ایندی مشاورت، سرپرستی، صدارت تے نظامت پیش کیتی پر گالہ نہ بنی۔

گذشتہ پنج شماریاں داشمار کروں تاں پتہ لگدے جو اکتوبر ۹۵ء مارچ ۹۶ء دے شمارے ۲۶، ۲۷ چھی مہینے بعد کٹھے شائع
کیتے گئے۔ ڈوسہ ماہیاں کٹھیاں۔۔۔ اوندے بعد اپریل تا جون ۸۶ء دی سہ ماہی داشمارہ ۲۸ اتنا ناقص چھپیا جو اوکوں لکانواں پیتے
درستی کرتے ڈوجھی وار دلا چھاپیا گیا، تے اونو مہر وچ نکلیا۔ اٹھ مہینے ضائع تھئے تے رقماں وی بڈ گیاں۔ اگوں جلو سیں۔ جولائی تا
نمبر ۹۶ء دی سہ ماہی۔۔۔ رسالہ غائب! ہٹن ہیلی ایں دفعہ ول جولائی کنوں دسمبر ہکاٹ۔ ول ڈوسہ ماہیاں دے شمارے ۲۹،
۳۰ کٹھے کڈھے گئے تے اووی وقت سر نہ نلک سکے۔ بلکہ مئی ۹۷ء وچ چھپ تے باہر آئے۔ جولائی ۹۶ء والا پرچہ مئی ۹۷ء
وچ جو نکلیا سمجھو سال بعد۔ ہک مدیر تے چھیروں مشیر، نگران تے معاون، پنج حضرات۔

مدیر شودا کیا کرے۔ معاونت دے ناں تے عداوت شروع تھی گئی۔ سرپرست حضرات نے سہ ماہی رسالہ چھاپٹ دی
جائے سہ ماہی مقدمیاں تے زور ڈتا۔ مدیر، ہر تفسیر دے ذمے صرف اے رہ گیا جو اگر انشاں منظور کرا آوے تے رقماں دا
بدوست کرے۔ باقی محبتی خود.....

خیر گالہ وچوں گالہ ایویں نکدی آسی۔ مکدے کوں مکد اکروں جو مدیر شودا کہیں قطار وچ نہ تھیا۔ رانجھے وانگوں

رانجھے منجھیاں چرائیاں

ڈولی لے گئے کھیڑے

لگ گئے نین اوڑے

..... stay مقدمے.....

(سید دین محمد شاہ - مدیر)

تکلف بر طرف (اردو)

سید دین محمد شاہ

ایک دفعہ کا ذکر ہے اگرچہ یہ ذکر ایک دفعہ کا نہیں کئی بار کا ہے کہ ہم نے خواب دیکھا۔ دیکھا یہ کہ گئے کے کھیت میں سے گزر رہے ہیں۔ آپ نے بھی ایسا فلمی سین دیکھا ہے جس میں کوئی الٹنیا گئے کے کھیت میں سے گزر رہی ہو گنگنائی، دائیں بائیں لٹاتی، اچھاتی کودتی، ہاتھ کودتی ہوئی سی۔ مگر ہمارا معاملہ اس کے برعکس بہت سنجیدہ تھا۔ ہمک حسب ذائقہ کے مصداق حسب عمر ہم گھسٹتے چلے جا رہے تھے۔ رات میں ایک کمال پڑتا تھا۔ سنبھل کر چھانک بھری تو۔۔۔ اپنے گھر کے برآمدہ میں ارے واہ، کہاں آگئے! خواب میں نہ تو حیرانی ہوئی نہ پچھتاوا۔ یہ سین اس طرح کیونکر بدل گیا۔ کہاں کھیت کی ہریالی، ندی کا کنارہ اور کہاں یہ درود یوار۔ آؤٹ ڈور شوٹنگ کے بعد ایک دم ان ڈور۔ خیر گھر ہی تو آئے تھے۔ اچھا ہوا، برا نہ ہوا۔ لوٹ کے بد ہو گھر کو آئے۔ پھر شلتے شلتے اپنے کمرے میں چلے گئے۔ یہ ہم خواب کی بات بتا رہے ہیں۔ کمرے میں داخل ہوتے ہی کھڑکی کو ہاتھ مارا، اس کو کھولا۔

کھڑکی کھلی، ارررر، انارکلی بازار! بالکل بالکل یہ علاقہ۔۔۔ نیلا گنبد ہی تو ہے۔ خوب بھنٹی خوب اور پھر معلوم نہیں کہاں کہاں پھرے، کیا کچھ دیکھا۔ رات گئی بات گئی۔ کیا خواب تھا۔ ایک ٹکٹ میں دو، نہیں بلکہ بغیر ٹکٹ کئی مزے۔

انارکلی بازار جانے کے لیے تو منصوبہ بندی کرنا پڑتی ہے۔ کچھ نہ کچھ۔ مگر خواب دیکھنے کے لیے کسی منصوبہ بندی کی ضرورت نہیں۔ شاید تکلف بر طرف، لکھنے کے لیے بھی منصوبہ بندی کی ضرورت نہیں۔ بعض دوست کہتے ہیں اس میں بے ربط باتیں ہوتی ہیں کیا خواب بے ربط نہیں ہوتے یہ بے ربط ہی تو ہوتے ہیں مگر اس کے باوجود حسین اور مدد کیف ہوتے ہیں۔ کسی نے کہا، آپ نے سنا

نیند ہماری خواب تمہارے

کتنے بیٹھے کیسے پیارے

شاعر اگر آزاد شاعری کرے تو ادیب اور دانشور کہلاتا ہے۔ یہ شاعری جتنی بے ربط اتنی زیادہ واہ واہ۔ مکرر، ارشاد۔ شرط یہ ہے کہ کوئی قدردان ملی۔ چھابڑی والے کی طرح نہ ہو۔

ہو ایوں کہ ایک شاعر صاحب گنڈیریاں خرید رہے تھے۔ انہوں نے فرمایا 'خدا کا خوف کرو' یہ

پانچ روپے کی ہیں؟ کچھ اور تو ڈالو۔ پھر ہم تیس عہدہ سا ایک شعر بھی سنائیں گے۔
چھادی والے نے جواب دیا 'حضرت اگر شعر سنایا تو پانچ روپے مزید لوں گا۔'

حالانکہ آنسو شاعری، خواب، تکلف برطرف اور گنڈھیریاں یہ سب ٹھنڈی ٹھار، موج بہار چیزیں ہیں۔
بہ آج کل کی معاشی بد حالی کے دور میں یہ اہم ضرورت ہیں۔ صبح سے شام تک نظم و ضبط، مشورے
نہیں، یہ کروہ نہ کرو، زندگی میں کچھاؤ پیدا کر دیتے ہیں۔ آدمی تھک جاتا ہے۔ اور تھکان دور کرنے
کے لیے تفریح طبع ایک ٹانگ ہے۔ آج کتنی ہی خود کشیوں کے واقعات ہو رہے ہیں۔ غم روزگار ہے یا غم
جاناں۔ ڈاکے، قتل، یہ چیخیں کیوں سنائی دے رہی ہیں اس لیے کہ لوگ مایوس ہیں غمگین ہیں۔ غم زندگی
موت ہے، اور ہنسی علاج غم۔ آج کے مقابلوں اور چیلنجوں کے جہان میں ہمت کی ضرورت ہے۔ بد
امیدی ہمیں تازہ دم رکھے گی ورنہ حوصلے پست ہو جائیں گے، خوفناک مسائل، آلودہ ماحول کی وجہ سے
زندگی اجیرن ہو جائے۔

پھر جینے کی تمنا ہے

پھر مرنے کا ارادہ ہے

کی طرح زندگی ایک الجھن، ایک معمہ بن جائے

ہنسی کا گول گپا آپ نے سنا ہو گا یا شاید تصویر، کوئی کارٹون نظر سے گزرا ہو۔ معلوم ہوتا ہے ہنسی
اور موٹاپا لازم و ملزوم ہیں۔ مرغی پہلے یا انڈہ۔ اس کا فیصلہ آسان نہیں۔ اسی طرح یہ معلوم کرنا بھی آسان
نہیں، آیا ہنستے رہنے والے گول مٹول ہو جاتے ہیں یا موٹے جسم سے ہنسی کے فوارے چھوٹتے ہیں۔
ہمارا مشاہدہ یہ بھی ہے کہ گنجنے حضرات میں مزاح کی حس بدرجہ اتم ہوتی ہے۔ تعجب ہے کہ کسی
پی ایچ ڈی کرنے والے نے اس موضوع پر تحقیقات نہیں کیں آیا لطیف مزاج رکھنے والے حضرات گنجنے
ہوتے چلے جاتے ہیں یا گنجنے کے آثار کے ساتھ ہی یہ کھسانی صفت عود کرنے لگتی ہے۔

ہمارا اعتقاد ہے کہ مسکراہٹیں بکھیرنا اور مسکراہٹیں سمیٹنا ثواب کا کام ہے۔ اور اسی سے آپ
اندازہ لگا سکتے ہیں کہ ہم کتنے دلربا ہیں۔۔۔۔۔ یعنی، کتنے گنجنے ہیں!

اپنا خیال رکھئے گا، ہمیں اجازت۔ یہ فقرہ ہم نے ٹی بی سی لندن والوں کا چرایا ہے۔ جب 'مکتوب
پاکستان' پیش کرنے کے بعد جناب وسعت اللہ خاں یہ جملہ دہراتے ہیں۔ ہمیں اچھے لگتے ہیں۔ اور مومن
وہ ہے جو دوسروں کے لیے وہی کچھ پسند کرے جو اپنے لیے پسند کرتا ہے۔

آہ - سید دین محمد شاہ مرحوم

سید دین محمد شاہ

زندگی دیاں ڳالھیں زندگی وچ ہر کوئی کریندے تے چنگیاں وی بگدن۔ پر حیاتی دے بعد دیاں
ڳالھیں اپنی حیاتی وچ کروں تاں پتہ نی کیویں لڳس؟

اساڙے ایس دافانی توں کوچ کرڻ دے بعد شاید کہیں دوست کوں ”یا درفتگان“ دے عنوان
نال اساڙے بارے قلم چاوڻ دا خیال آوے تاں انہاں دی اسانی کیتے کجھ نقات (یا نقاط) ریکارڈ کرا
ڏیندوں۔

ڏٹھا ایہو گئے جو مردے کوں فلمی ستاریاں دے حسن بخش صابن دے نال غسل ڏتاویندے۔ پر
اے ڳالھ اساڙے عقل نی بگدی ماحول کوں ڏکھجے تاں اوندا تقاضا اے ہے جو میت تے کیس آزمودہ
کیڑے مار دوا دا لیپ چڑھایا ونجے، تاں جو کجھ ڏینہہ کفن میلانہ تھیوے۔ دل تاں اے وی آہدے جو
آپنے جنازے کوں خود مونڈھا ڏوتجے، پر شاید اے نی تھی سگھدا۔ ہاں، البتہ اساں راہ حق وچ شہید تھی
ڳیوے تاں چانس ہے جو اللہ سبک دی اجازت نال آپنے کفن دفن ویلے موجود رہوں۔

قل خوانی دی یارو ڳالھ نہ کرو۔ قل خوانی مہانگی وی تھی گئی ہے تے مذاق وی بڻ گئی ہے اسا کوں
حکومت دے ایس فیصلے نال ضرور اختلاف اے جو ویسے دے موقع تے تاں طعام دی پابندی اے پر قل
خوانی اوپن Open ہے۔ ایندا اثر اے تھئے جو قل خوانیاں تے رونق آگئی ہے تے ویسے سنان تھی
ڳئن۔ ویسے تے لوک ایویں چپ غرپ پٹھے ہوندن جیویں اندھیاں کوں مامیت وچ بلہا ونجے قل خوانی!
آہا! شامیانے قنطاں، ڊیگاں دے کھڑکار، طعام دی خشبو، تروتازہ لوک، خوش خوش کھسر پھسر، دہشت
گردی تے مہنگائی توں بے نیاز پورے شوق تے بے تکلفی نال حالاتِ حاضرہ زیرِ بحث ہوندے۔

قل خوانی دے اساں قائل کائناتی۔ اسا کوں چنگی طر حال یاد اے جو اسا ڈے ہک بزرگ دی فاتحہ خوانی دے بعد مولوی صاحب نے شکایت کیتی، ”میں مرحوم و مغفور دے بلند درجات کیتے دعا منگویند ارہ گیاں تے ہک جونیر ملاں خٹائیاں دی باسکٹ چاتے کھسک گئے اسا کوں خٹائی ہک نی ملی۔“

ہک بے ملاں دا واقعہ ہے جو اوو ڈی عاجزی نال دعا معھ ایٹھے ”بھہجج مولابھہجج“ کہیں پچھیا کیا معھ ایٹھے دے مولاکریم کٹوں؟ ملاں نے آکھیا ’امباں دا موسم اے جے کوئی دہڑا آدمی ایں موسم وچ اللہ تعالیٰ دی رحمت نال فوت نہ تھیا تاں ایں دفعہ واندے گیوے۔ امب بہوں مہانگے ہن۔ ہک فوتگی نال قل خوانی، ست جمعراتیں، چلیہواں۔۔۔ یزن چنگالگ ویسی۔ زالیں دی تاں ڈوہن اوتریاں۔“

ہیں کیتے کوئی ملاں اسا ڈے اتے میلی اکھ نی رکھیدا۔ ہک اساں متمول نہ تھیوے، ہیا اسا ڈے اتے وہایت دا ٹھپہ لہجیا ہوئے جیویں اکھیدن ٹانگے والا خیر معھ، ایویں سب مسیتنی ملاں اسا ڈی خیر معھن۔ مرن پتھاری تے پٹھے ہوئے ہیں دل وی کوئی اسا ڈی موت دی خبر سنن دے موڈ وچ کائناتی کہیں کوں سلام کروں تاں او اکھیدا ’شاہ میاں‘ اہ۔ خیر ہووی۔ حیدار ہوویں۔ عمراں دراز۔۔۔ اسا ڈی زندگی یا موت لوکاں کیتے، ہیں گالھوں، نہ نفع نہ نقصان No profit No loss دا کھاتا اے۔

ہک ہٹی گالھ اساں کیتی ونبجوں، بھل ویسی جواب کل اے فیشن ہے جو مضمون نگار مضمون دے نال تصویر ضرور چھپیدن۔ ہک دفعہ تاں اے وی تھیا جو تصویر، تے اوند ا عنوان بدل گئے۔ تصویر وچ پکس لائٹھی چارج پئی کرے، لوک کٹیجن مریجن پئے تلے پھپھیا ہویا ہووے ’محبوب رہنا نمائش کا افتتاح فرما رہے ہیں۔‘

اساں ایں گالھوں نی ڈردے، پر اسا ڈے کول اپنا کوئی چس دا فوٹو وی کائناتی۔ جوانی سوہنی ہٹی، جوانی دے فوٹو وی سوہنے ہن کچھ تاں سوی کھا گئی تے کچھ شاگرد چاگن۔ اسا ڈے مرن دے بعد تازہ تصویر ہرگز ہرگز نہ چھکیمو، دروہی ہیوے۔ کہیں مردے کنوں مسکراہٹ Cheese دی توقع نہ رکھو۔ ساری عمراں لوکاں نال کھل کھل تے لائے، مرن دے بعد پو تھی پھری پئی ہووے۔ نہ سیں۔

وقت ہا دریا ستلج دی ریل والی پل توں دھرک مریندے ہاے۔ اوں ویلے پل تلے چھل دیاں لہراں ۱۴ فٹ گاج Gauge نال ٹکرائیاں ہن اوں ویلے اساں کوئی تصویر ریکارڈ نہ کرائی۔ اج پھو تاں ماروں ہا۔ اوں ویلے اے خیال وی نہ آیتے اے فکر وی نہ ہئی جو جوانی عارضی ہے۔ اساں سمجھیا ساری عمراں ایویں جوان رہسوں تے ایویں پئے مریندے رہسوں۔ ہٹی وجہ اے وی سمجھو جو اے کم اساں پولیس کنوں لک تے کریندے ہاے خصوصاً جنرل مارڈن کنوں ڈر رہندا ہا جو اسا ڈے اتے خود کشی دا

مقدمہ نہ بن جائے۔ تاں وی بک دفعہ فوٹو گرافر نال معاملہ طے تھیا جو فلائیں ویلے میں تے فوٹو photo
Finish کیتے آونجے۔ پر اونہ آیا۔ اساں اوندی مجبوری سمجھ گئے۔ فوٹو گرافر کون سوچ پئی ہوئی جو
اے پاگل شخص پل توں نیما رٹ دے بعد جے خود غرق Finish تھی گیا ہاں فوٹو وی رقم وی دریا غرق
ہیا کیا۔

تنظیم اصلاح معاشرہ، تے اصلاحی کمیٹیاں بناتے جیڑھے سماجی کم کتین، انہاں رفقاء کون پوری
امید ہے جو او ضرور ساڈی موت تے آبدیدہ تھیں۔ پر اساڈا امریہ لکھن دا موقع تاں اوکوں ملیسی جیڑھا
اساڈے مرٹ دے وی بعد تک کجھ نہ کجھ جیڑھا رہی۔ مقابلہ سخت اے

دل تاں اے وی چاہندے جو حیاتی وچ کوئی اٹھھا کم، وڈا کارنامہ کرویندے جو سنہری حروف وچ
تذکرہ تھی سکھے ہا، تے مرٹ دے بعد لوک مجبور اکھیں مشہور چوک یا سڑک داناں اساڈے نام نامی نال
منسوب کریندے، پر اے وی حسرت رہی۔ کارپوریشن دے کونسلر دی حیثیت نال جیڑھے سکول،
سڑکاں ہوائے چنگا تھیا جو انہاں دی افتتاحی تختی نہ لوائی، تے بدست مبارک۔ گرامی قدر اپناں نہ
لکھوایا باج انہاں سکولاں سڑکاں دی حالت اتنی خستہ ہے جو لوک اوں تختی کون ڈیکھ تے چڑو نجن ہاتے
سنگ مر مرتے چکڑگاں اتھپ کھڑاؤں ہا۔

یارو، بک موقع اے نکل سچدے، بیٹھے بیٹھے خیال آئے۔ جو کہیں قبرستان دا افتتاح کروں جوں۔
گورستان جتنا خستہ تے ویران، اتنا مبارک ڈسدے۔ اتے تاں چاند پے دے جو گورستاناں دے اکثر ہاں
کہیں پیر یا شاہ دے لاحقے سابقے نال ہوندن۔ مثلاً گورستان پیر حامد۔ گورستان ملوک شاہ وغیرہ۔ ایر
طرح اساڈا میرٹ merit وی پندے۔ دل مزے دے گالھ اے، جو مقابلہ سخت کائنی۔ ابج کل مائل
ٹاؤن دے بعض قبرستاناں وچ داخلہ فیس مقرر ہے۔ پر اساڈے عوامی قبرستان وچ داخلہ فری Free
البتہ پہلے آو پہلے پاؤ دے اصول تے دفن تھیوٹا پوسی۔ ایندی بک ونگ Wing سابق باڈی بلڈراں تے
اتھلیٹاں Athletes کیتے مخصوص ہووے۔ ورزشی آدمی شریف تے خوش مزاج ہوندن۔ دل
اکھیندے موت دے بعد وی اساں ہیں ٹکڑی نال اٹھوں۔ جنازے گاہ تے لکھ چھڑے جے 'خیر نال آتے خبر
نال جا۔'

جذبہ حب الوطنی اساڈے اندر۔۔۔ کٹ سوکٹ بھریا ہو یا اے۔ ہندوواں سکھاں دے زمانے
کنوں لاتے ابج تلک ہر دم مستعد۔ ملکی سلامتی کیتے ڈوبھارتی جنگاں وچ تنظیم شہری دفاع وچ خدمات پیش
کتین۔ تنظیم دے رضاکاراں نال اساڈی لمبی چوڑی برادری ہے۔ جے رضاکاراں کون اساڈی موت دا

”الغرض ”پیغامِ بر وقت مل گیا، تال سارن Siren وج ویس۔ قبر کھنائی وی کوئی مسئلہ نہ رہی
ہند قاتل دے کھنڈ والے ”مجاہد“ وی قبر پورے اعزاز تے عقیدت نال کھٹ ڈیسن۔

اے کم ہونڈن جذبے نال اسا کوں ڈیکھو، نہ اکھیں ٹھیک کم کریدن نہ کن، آڈیو ویڈیو، Audio،
Video چٹ اے۔ پر وردی اساڈی، کلف بچیا ہويا، استری تھئی ہوئی تیار لنگی کھڑی اے۔ کیا پتہ
کڑھے دیلے جنگ چھڑ ونجے۔ سیاسی والہنگی جتھاں وی ہے، پکی ہے۔ ساری عمر فلاحی کہاں کہتے بے لوٹ
خدا متاں کہتے تے سب کنوں وڈی نیکی اسماں اے مکتی اے جو اپنے آقائے دو جہاں دے فرمان مطابق ہر
چھوٹے وڈے کوں سلام کرن وچ پہل کیٹی اے۔ خیریت کچھی اے تے خیریت ڈیتی اے۔ پر سیاست وڈی
کتنی شے ہے۔ اگر پارٹی وچ کہیں کوں اساڈی موت دی خبر تھئی وی گئی تاں گھر بیٹھے اخبار وچ ہک سطری میان
چھواڈین۔ ’مرحوم ملک و قوم دا قیمتی سرمایہ ہا۔۔۔۔۔‘ اے خلا مشکل نال پُر تھیسے، ویسی سیاستدان اساڈی خبر
اوں دیلے لہٹن جذباں اسماں قبر داخلہ کر چکے ہو سوں۔

اساڈے صادق پبلک سکول دے شاگرداں دی تعداد سینکڑیاں وچ ہے، جیڑھے انک کنوں لاتے جیک آباد تک کھنڈے ہوئے ہن۔ جے انہاں سٹن پاتا جو اساں فوت تھی گئے ہیں تاں ٹھڈا ساہ ضرور بھر لیں۔ باوجودیکہ سزا Hard drill انہاں کوں نہ بھلی ہو سی، او ایہو اکھیں ”He was a good jolly fellow مسٹر ڈی ایم شاہ بے شمار خوبیاں دے مالک ہن“ اساں اپنیٹاں شرگداں دے دلی جذبات کنوں خوب واقف ہیں۔

اساڈی موت داوڈا 'چرچا' سرائیکی ادبی مجلس وچ تھیس۔ جیدی صدارت ۸۶ء کنوں مسلسل اساڈے کول اے۔ خبرنی اساں تاحیات صدر رہسوں یا تا موت! پر اساں ایں صدارت دے ہر گز ہر گز حقدار نئے۔ شعبہ تقریبات دا واس پچھتاں اساڈی مزار شریف وی جھوک دے سبزہ زار وچ بٹا چھوڑیں۔ ول مجلس دے شاعر اں دے موضوع کچھ ایں ہوسن۔ ع

یاد پھر آپ کا جانا آیا

آہا ہا، واہ مکرر ارشاد۔ شور، رنگ برنگی بتیاں، شیرنی، خراج عقیدت۔ جب بوٹ اکھیندن 'اساں اے فرمائے جو.....' ہنھاں وانگوں اہج اساں اے فرمیںدے ہیں سیں، جو اساں سہ ماہی رسالے سرانیکسی دے مدیروی تھیوسے۔ ایس پار ہوں صحافی حضرات وی آپنی برادری تھئی اتے اے برادری والے کوڑ بچ وی جلدی ویندن۔ اکھیں 'اسا کوں اپنی موت دی اطلاع دا بند و بست کیوں نہ کتو دے؟ کیا اساں اتلے بے مروت ہیں جو موت دی خبر سُن تے وی یقین نہ کروں ہا؟'

صحافی بھر اسٹاڈی بہوں عزت تے احترام کریندن۔ پر اساکوں پتہ اے جو انہماں دوسراں دی اکثریت لراٹنر رپورٹر Crimes Reporter بن تے سنسنی خیزی دی تلاش وچ رہندی ہے۔ تے اسٹاڈی پہلی ترکی ہے وقت (ستر سال دے بعد ہر لمحہ بے وقت) موت وچ کوئی گرما گرمی نی ہڈی۔ اور اسٹاڈی بہاولپور پریس کلب وچ انشا پردازی دی کیزرھی کمی اے۔ کلب وچ البتہ گرپ ڈوہن۔ آہت وچ انس محبت دی گھائی ہے۔ ویسے نہ دسرو، نہ یاد رہو، داماٹو Motto ہے۔

دفن تھیوٹ وچ کیزرھے پڈگوڈے عسکرن۔ یار آدمی وڈاپول نہ مارے خدا کنوں ڈرے۔ مذاق دی جاہنی۔ خبر اے کون اگلوں کون پچھوں۔

نہ آنے کی خبر نہ جانے کی خبر ہے

نہ جانے زندگی کیسا سفر ہے

اے تاں تماکوں ڈسیو سے نہ جو ایس مضمون لکھن دی اساکوں تحریک کیویں تھئی۔ ہن اسان تماکوں اوہا پہلی گالھ آخر وچ ڈسا چھوڑوں۔ گالھ اے ہے جو ہک اخبار اسٹاڈی سا بنے پئے۔ اوندے وچ ہک سوہنے بزرگ دی تصویر اے۔ لمبی چٹی ڈاہڑی، گردن ہک پاسے نوی ہوئی، مراقبہ دی صورت، ہڈ نور چہرہ، گل وچ لمبی تسبیح، تصویر تلے درج لکھائی Caption اے ہے 'روحانی پیشوا حضرت پیر سید جلال شاہ سہیل المعروف موتیاں والی سرکار، سجادہ نشین دربار عالیہ.....' سب القابات تے خطاب بزرگ، صاحب تصویر دی سیرت تے صورت نال چھمکے پئن۔

'روحانی پیھوا!' اے بہوں وڈا اعزاز ہے، بہوں وڈی دینی دنیاوی ڈگری اے۔ پر کوئی بزرگ روحانی پیشوا کیویں بن دیندن اے حسن کارکردگی Pride of performance دی سند کیزرھی ایجنسی عطا کریندی ہے اکثر ڈٹھے جو روحانی پیشوا تنو مند، امیر کبیر، عالم فاضل تے پیر حضرات ہی ہوندن۔ اسٹاڈی دل وچ تمنادی چونڈھی تاں پئی پر آٹے گروان وچ جھاتی پاتی۔ اسان چٹ سادات، کیس قطار دے نہ۔ بدن تے وافر گوشت ہووے ہا، پجار گاڈی تلے ہووے ہا، کچھ عبادت ریاضت تے ایندے علاوہ کوئی گدی نشینی..... کھنڈے پنڈے مرید ہوون ہا، تاں شاید تھوڑی گھنٹی شہرت نال اسان تھیدے تھیدے تھی ونبجوں ہا، اسٹاڈی توبہ، معافی، اسان گناہ گار، کیس نیک اللہ والے شخص نے اے دعویٰ کیتا ہو سی جو انہماں داکیس نوری یا ناری مخلوق نال ہاٹ لائن Hot Line دے ذریعے رابطہ ہے۔

دل دی معرفت دیاں گالھیں معرفت والے سمجھدن۔ اسان بدگمانی کیوں کردوں۔ جے فی الوقت

کیس حضرت کہوں روحانی پیشوائی داد عوی ہے تاں جی لسم اللہ ۔ اساں انہاں کوں ہتھ جوڑتے منت کریوں جو اپنی روحانی قوت دا مظاہرہ کرن، کرامات ڈکھاو، اہج ملک تے قوم تے آزمائش دی گھڑی اے۔ دشمن کشمیر دے کارگل کنوں لاتے کراچی دے سمندر اں تک فوجاں لا ڈتے، اندرون ملک حساس تحصیلات دی حفاظت، وطنیاں دی جان مال تے آبرو دی حفاظت وڈی ذمہ داری اے۔ انہاں بزرگاں کوں چاہیدا اے جو دشمنان دے گولے تے نم جھپ جھپ تے ولا انہاں دے متھے مارن تے دشمن کوں مایا میٹ کر ڈیوں۔

اساڈی فوجی تیاری محمد اللہ مکمل اے، فوج تے قوم دا مورال Moral وی مضبوط اے، انشاء اللہ۔ پر اساڈے قومی کردار وچ شرک، کمزوریاں ہن۔ اساں خطاواں، لغزشاں وچ پڑے ہوئے ہن۔ اساڈی اللہ سکھ دے آگے زاری اے۔ اللہ تعالیٰ اساڈی 'صلوٰۃ توبہ' قبول فرماوے تاں جو اسلام کوں فتح نصیب تھیوے۔ کشمیر پاکستان بن ونجے۔ آمین!

دیوانِ فرید

تقابلی مطالعہ، حواشی، ترتیب:

جاوید چانڈیو

☆ دبیر الملک مولوی عزیز الرحمن مرحوم کا متن

☆ خواجہ فرید کے پہلے مکمل مطبوعہ دیوان "اسرارِ فریدی" کے ساتھ تقابلی مطالعہ

☆ ڈاکٹر مسر عبدالحق کی "لغاتِ فریدی" تحقیقی مطالعے کے ساتھ

☆ ایک کتاب میں تین کتابیں، فریدیات میں ایک حقیقی اضافہ

۶۵۶ صفحات، رنگین سرورق، اعلیٰ کمپوزنگ اور طباعت کے ساتھ -- مجلد ۳۰۰ روپے - کارڈ کور ۲۰۰ روپے

برادر (مر) خط لکھ کر طلب فرمائیں

ناظم مطبوعات

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) - "جھوک سرائیکی" - سرائیکی چوک، بہاولپور

خواجہ فرید تے سچل دی فکری سانجھ

خیال دا بکھی زمان تے مکان دی قید کنوں آزاد تھی تے اڈدا ودے۔ ایندی اڈاری دا کوئی حد
مقام کوئی۔ جتھاں جبرائیل دے کھنڈ سڑویندن اے بکھی اتھاں وی عشق دیاں اڈاریاں مریندے۔
اقبال آکھیا ہا جو :

در دشت جنون من جبرئیل زبوں صیدے

یزداں بہ کند آور اے ہمت مردانہ

اقبال کنیں پہلے اے گالھ مولانا روم آکھی۔ گھنیاٹ گا لہیں ایتھیاں ہوندین جو دنیا دے ہر ملک دی
ہر وسعی وچ بھو جیہاں لگدین۔ یورپ تے افریقہ دی کہیں وسعی وچ ترژن آ لے گل دا سوہنپ تے اثر،
اصلوں اونویں ای ہوسی جیویں روہی، کوٹ مٹھن یا درازیں وچ ہوندے۔ عشق دا بھانہڑ کہیں کالے
دے ہاں وچ مچے، تو نہیں کہیں! چھہ دے ہاں وچ دو نہیں بھو جیہیں اٹھن۔ ایویں ای خیال دا بکھی درازیں
کنوں پرواز کرے تو نہیں روہی کنوں پرواز کرے منزلیاں بھو جیہیاں مرلیسی۔ کتھ جھنگ شہر، کتھ درازا،
سلطان باہو آکھیا ہا جو خیال دی اڈاری وچ غفلت موت ہے۔ تندہ ترٹے، بھل جیویں ودا پر ایویں جی جو
دل یار وچ ہتھ کار وچ “ہو دے۔ جھنگ شہر وچوں سلطان باہو خیال دا بکھی اڈایا جو :

جو دم غافل سودم کافر ساکوں مرشد اے فرمایا!

درازیں وچ سچل خیال دے ایس بکھی دی پرواز ڈیکھ تے آکھیا جو :

جو دم غافل سودم کافر، ساکوں مرشد اے فرمایا

سچل گالھ عشق دی سچی، بیا سبھ پندھ اجایا

خیال دے بکھی دا شکار نہیں کریندا اونکوں تاں بس چوگاڈے کراہیں عشق دے ان ڈٹھے دیس دوپٹھ
چھڑیندے۔ سچل نال میڈی سو نہ اوندی کافی دے ایس تھل نال بنٹی ہی۔

میں تاں کوئی خیال ہاں وو

ہنٹ لھساں وی نال خیال دے

خیال وڈا پندھ کریندے۔ عطار دے پندھ سچل تائیں پچے، باہوتے لھے دیاں گالھیں درازیں وچ تھیاں۔

ابنیں ای درازیں دیاں گالیں چاڑیں تے مٹھن کوٹ وچ تھیدیاں رہ گیاں۔ ابج تھولی جہیں گالھ ایہیں
 خیال دے پندھ تے کریوں۔ پچل تے خواجہ فرید دی فکری سانجھ تے الیوں۔

پچل دی وفات ۱۸۲۷ء وچ تھئی تے خواجہ فرید دے جم دا سال ۱۸۴۵ء ہئی۔ ایں وصال تے فراق دا
 پندھ کوئی اٹھارہاں سالیں دا ہے۔ اہیں دور وچ پچل دے کلام دی دھم تے ہاک درازیں کنوں چاڑیں
 تائیں تھیوٹاں تاں پہوں سولی ہئی۔ چید دی ہک خاص وجہ تاں ایں قتل و سبب دی تہذیبی، جغرافیائی،
 تاریخی تے سب کنوں ودھ کراہیں لسانی سانجھ ہئی۔ سرائیکی و سبب تے سندھ دے تقریباً کو جہیں سیاسی
 حالات، مذہبی چھک تاٹ تے معاشی صورتحال، ایں سندھ وادی دے شاعریں کوں خاص کر صوفی
 شاعریں کوں ہک جہیں رویے ڈتے۔ انہاں رویاں وچوں ڈو پکے رنگ ہنڈن۔ ہک بغاوت دا تے ڈو جھا
 پریم دا۔ قادری سلسلے دے صوفی شاعریں دی شاعری وچ بغاوت دارنگ نعرہ بن کر اہیں ظاہر تھیدے
 ۔ ایہا کارن ہے جو پچل کوں پلے شاہ تے سلطان باہودی شراب عشق دی مستی چڑھی۔ پچل سائیں دے
 فن دے پیالے وچ آکر اہیں اے مئے سہ آتش تھی گئی۔ اہیں سہ آتش مئے دیاں کچھ سرکیاں چشتیہ سلسلے
 دے صوفی خواجہ فرید وی بھریاں ہن۔ توہیں جو اوند اظہار اپنے اندر وچ اووہاریشم تے لطیف احساس
 رکھدے جیڑھا چشتی صوفیہیں دا خاص مزاج ہے۔ پچل تے خواجہ فرید دی شاعری وچ وحدت الوجودی
 فکر جڈاں فن دی بجائے فلسفے دی صورت وچ ظاہر تھیدے ہے تاں انہاں دا انداز ہک جیہاں تھی
 ایدے۔ منصور ڈوہیں صوفیہیں دا محبوب کیریکٹر ہے پچل اکھیدے :

عشق دے باجھوں بیاسبھ کوڑ، سولی تے منصور

یا

سر سہی کر نوبت ماریں، حلاجی ہو شیاروے

یا

سر سولی منصور شہ کون، عشق تاں کیئا قتل

ایہا گالھ فرید اکھیدے :

چڑھ دارین منصور دے بھائی، عجب کرن غل غل

یا

عاشق مست مدام ملای، کہ سبحانی بن بسمطای

یا

شمس الحق دی کھل لوایو ، سرمد سر کھوایا
 شاہ منصور چڑھایو سولی ، مستی سانگ رسایا
 کر قربان فرید بر اپنا ، میڈڑا وار آیا

ملاں جڈاں مذہب کوں ریاست دے جبر دا اوزار ہٹا چھوڑیا اتے اوندے فتوے عوام دی کنڈتے کوزیر
 آلی کاروسٹ پئے گئے تاں ، پچل تے فرید دی شاعری وچ عوام دوستی دی اے فکر ملاں دشمنی داروپہ
 کراہیں ہک کھلا اعلان جنگ بن ویندی ہے۔ پچل تے خواجہ فرید دے فن اتے شاعری تے مذہب دے
 اثرات بہوں نشاں ہن ایس تل و سیب دی رواجی مذہبی فکر دے ردِ عمل وچ انہاں فنکاریں دی شاعری دی
 جوانی اثرات مرتب کیتن۔ انہاں عظیم شاعریں مذہب دی جامد تفسیر کنیں پر و بھرے تھی کر ایہیں ایندی
 تہذیبی تفسیر کیتی ، جیہکوں محمد ابراہیم جوہو ”افادہ عام آلی تفسیر“ یا متحرک تے ذی روح تفسیر اکھیدن۔
 اتے اتھے ہر مفکر تے مفسر کوں ، سماج کافر تے ملحد آکھے۔ اتھے فتویں دی شکار پچل دی شخصیت وی تھی۔ پر
 دین فروش ملاں دے خلاف پچل دی زبان اگھاڑی تلوار ہئی۔ او جامد تے مردہ اصولیں دے خلاف بغاوت
 دا کھلا اعلان کریندے :

عشق دے اسرار دی یارو ، ہے آگاہ سرستان نوں
 زاہد ، عابد ، ملاں ، قاضی ، کردے یاد گزشتاں نوں

یا

سدھ ایہیں تان بر دی ناہیں ، پچل ملاں قاضیاں کوں

یا

مسجد دے وچ کاٹ ٹکر دے ، ڈیون بانگ صلواتاں
 منہ چبے ، ڈاڑھنی ڈنگی ، خام پڑھن خلواتاں
 عالم لیکھے روزے رکھدے ، پرہن کھاؤں دیاں آفاتاں
 پچل راہ ایہا نہ بچ دی ، برہ والیاں بیاں باتاں

خواجہ فرید وی سماج وچ ملاں دے ایس خطرناک کردار کوں ہک حساس شاعر تے صوفی دانگوں
 ڈیکھدے۔ ابراہیم جوہو ”تھہ الکرام“ دے حوالے نال ہک اہل حال بزرگ ، شاہ اسماعیل صوفی دا ذکر
 کیتے۔ جنہاں دی سنگت تے اخلاص شاہ عنایت شہید تے شاہ لطیف نال ہئی۔ ”او مثنوی دا درس ڈاڑھی
 محویت نال ڈیندے ہن۔ ہک ڈیہاڑے درس ڈیندیں اچن چیت انہاں دی طبعیت پریشان تھی گئی تے سبھ

تے نل پئے گیو نہیں، جنہاں کوں اکاٹن کیتے انہاں ہندی چوائی تے ویزا تے پہرے رہے۔ انت خبر پئی جو
 اوں وقت شر داقاضی ٹھٹھے دے کو توالی وچ چوترے تیں ہک ہندے کوں سرکاری ملازم دے ہتھوں ہے
 میاں، چنڑا سیاسی ضد پچھوں، کوڑے مرویندا پیا ہئی۔ اتے اوہے کوڑے اوں بزرگ دے مت تے غائب
 تھیدے پئے ہن۔ بظاہر تاں شاہ اسماعیل صوفی تے شر دے قاضی داند بھبھکا ہا پر حقیقت وچ قاضی دا
 مذہب ہیہا ہے تہ صوفی داند بھبھکا۔ “ایسا گالھ اسال کچل تے فرید بارے وی اکھ سچھ لے ہیں۔ ملاں تے
 قاضی دے ظلم دے خلاف جیویں کچل دی روح نفرت کریندی ہئی او نویں ای فرید دانت وی اوں ظلم
 کوں محسوس کریندے۔ تے اوندی شاعری وچ ایند اکھلا اظہار تھیندے۔ خواجہ فرید اکھیندے :

ملاں مارن سخت ستاون ۔ بگھڑے راز دا بھیت نہ پاؤن
 بے وس شودے ہن معذور

کون ہے قاضی رشوت راضی، کون سیال تے کھیرے
 باجھ خدا دے جھگڑے تھیرے، ساڈے کون نیڑے

ملوائے دے وعظ نہ بھانے، بے شک ساڈا دین ایمانی
 ابن العربی داد ستور

یا
 عشق دی بات نہ سمجھن اصلوں، اے ملوائے رکھڑے

صوفی دے مسلک وچ نفرت دی کوئی جاہ کینیسی۔ اوپوری کائنات کوں محبت دی نگاہ نال ڈیجھدے۔
 اقبال خواجہ فرید وی ملاں کوں ”بے وس تے معذور“ سمجھدے تو انہیں جو اوں دے مت تے ملاں دی مار
 کوڑے پٹتے و سدی ہے۔

خواجہ فرید تے کچل دے صوفیانہ نظام فکر دی اے ہم آہنگی بہوں درگھی تھی سمجھدی ہے حیدری بنیاد جذبہ
 عشق تے ہے۔ جذبہ عشق دی مستی وچ اے ڈوہیں صوفی ہک تھی ویندن۔ اے صوفی، اے شاعر پریم
 ساگر دی چھل نال کائنات دے کینوس تے کہیں مصور آلی کار محبت دے رنگ دا ہک اسرودک مریندن۔
 کچل کیں اے لذت سر مستی دار وپ و ناگھدی ہے، او اکھیندے :

جیس دل پیتا عشق دا جام، سادل مست و مست بدام

دین مذاہب رہندے کتھاں ، کتھاں کفر اسلام

یا

میڈا حال ڈٹھا ہاوے یار، میں مستان ہو یا سرشار

یا

یاروچ بے خودی دے کڈاں کڈاں آوندی ہیوں

یا

مست سچل ہو رہیا پی پیالہ شوق دا
آپ تاں نچدا نہیں، لوکاں کوں نچاوند اہیں

جڈاں میاں موج مستی دی آئی
بے خودی تھئی جسم بگیا

بھودی دا ایہو تجربہ خواجہ فرید دے احساس کوں وی فنکارانہ اظہار دے راہ ڈکھیندے :

نہ عیاں ہے نہ نہان ہے
نہ بیان ہے نہ دھیان ہے
نہ رہیا اے جسم نہ جان ہے
کیہاں ڈوس ہوش حواس کوں

یا

خمر طہوروں پی پیمانے، تھیوے عاشق مست یگانے
بھل گئے صوم صلوات دوگانے، رندی مشرب سانگ رچایا

یا

اساں سو بد مست قلندر ہیوں
کڈہیں مسجد ہیوں کڈہیں مندر ہیوں

یا دل ایں مستی وچ پوری کائنات ہک Musical being بن کر اہیں دھیمیں سُریریں وچ اکھیندی ہے :

دم مست قلندر، مست قلندر مست و مست السستی

سچل تے فرید دے رنگیں دی سانجھ کوں پھولن بہوں تاں ہک درگھی تنہا رہندی ہے ۔ جیدے دنج ہک

ہمارا خواجہ فرید دے فن دا ادوی ہے چیدے وچ او سدھا سنواں چل دے خیال کنوں متاثر تھئے۔
 ہندی تفصیل مولانا حکیم محمد صادق رانی پوری ”چل سرمست جو سرائیکی کام“ دے مقدمے وچ بیان
 کئی ہے۔ اوندے درجیوے دے ایس ننڈھڑی گالھ مہاڑ وچ کوئی خاص لوڑ کینی۔

ایں فکری سانجھ کنیں انج چل تے فرید دے فن تے احساس دے اپنے نوکھے رنگ دی ہن۔ انہیں
 رنگیں وچ فرید دے احساس تے فن دی نزاکت چل دی بغاوت کنیں انج اپنی راہ بنیڈی ہے۔ انعام شیخ
 چل بارے اپنے ہک مضمون وچ لکھیا ہئی جو سندھی ادب تے شاعری دے پارکھو ایس گالھ تے یک رائے
 ہن جو فکری تے احساساتی لحاظ نال چل لطیف دی ہمسری نہیں کر سگھیا۔ فن تے اوندے ورتاؤ بارے
 ذہنی وضاحت وچ لطیف اوں کنوں گھٹا گیتے ہے۔ پر چل جیڑھے لحاظ نال پورے سندھ دی کلا دی
 تاریخ وچ نوکلپ مان گھندے۔ اوہے اوندی سرکشی، بغاوت، اظہار دی بے پرواہی، رندانہ جوش تے کوڑ
 دے خلاف زبردست لکار، یعنی اونہ چھڑا اپنی فکر دے وچ سراپا احتجاج ہے پر اوندے وچ سورھیائی،
 دامن داعزم تے روئیں کوں چٹ پدھرتے پیش کرن دی او خوبی ہے، جیڑھی اوں کنوں تاریخ دے عظیم
 انانیں دی صف وچ آن کھڑیندی ہے۔ (سرمست - ۱۱، ص: ۵۱-۵۲)

چل تے فرید دی فکری سانجھ اپنی جاہ تے ہے پئی، پر فرید کافی دے فارم وچ جیڑھی مستی سنبھالی ہے
 اوندی فنکارانہ وبت ودھ نفیس تے شاعرانہ ہے۔ اوندے عشق دی شراب (Content) جڈاں کافی
 دے پالے (Form) وچ بھریندی ہے تاں لفظ دا بکھی خیال دے بے انت آسمان ڈو اڈاری
 فریدے۔ خیال دا اوہو آسمان جیس ڈو پچل اشارہ کیتا ہئی جو:

میں تاں کوئی خیال ہاں دو
 ہن لکھاں وی نال خیال دے

خواجہ فرید ایس آسمان تیں بچ کر ایں اکھیندے جو:

دل مست محو خیال ہے
 بر مو تفاوت ناں سہوں
 اے خیال عین وصال ہے
 تے کمال ہے نہ جو ہے جنوں

سیف الملوك دا فکری تجزیہ

سرائیکی ادب دی ابتدائی شعری صفاں اچ جتنی حیثیت مثنوی کوں حاصل رہی ہے شیعہ کہیں پٹی صنف کوں ملی ہووے۔ ایہ مثنویاں سرائیکی وسیب دے شعراء دیاں قادر کلامی دیاں نہ صرف علمی ادبی سطح تے دلالت کریندن بلکہ انہاں مثنویاں وچ ثقافت، قصہ گوئی دے نال نال اخلاقیات دے تقاضیاں دا وی ہر لحظہ دھیان کیتا گے۔

سرائیکی مثنویاں وچوں سب توں زیادہ مقبول مثنوی تے مثنویاں دی سر تاج مولوی لطف علی دی مثنوی سیف الملوك ہے۔ ایندی خوبصورتی اچ سب توں نمایاں طور تے ایندی رواں تے مترنم تے خیالاں تے لفظاں دی اعلیٰ ترین موتی کاری ہے۔ ایہ مثنوی کئی خصوصیات دی حامل ہے۔ ایندے فکری پہلوئیں تے غور کروں تاں ساکوں ایندے کئی خفیہ فکری گوشے وی ملدن۔ مثلاً

مثنوی وچ عاشقی دی داستان ہے لیکن اینکوں استعاراتی طور تے ہر انسان اپنی جدوجہد عشق دی کہانی تصور کریندے۔ قصہ دامتزنم انداز قصے دے قاری کوں خود کہانی اچ ملوٹ کریندے ویندے ہندے تصورات دی دنیا اچ گم تھی ویندے۔

مثنوی وچ ہیاں دیو مالائی داستانں دی کار ایندے وچ مافوق الفطرت کرداراں کوں زیادہ اہمیت نی ڈتی گئی بلکہ انہاں کوں انسانی حوالے نال ہر جگہ تے نشا برکیتا گے۔ قصے کوں اساں زولوجی کل گارڈن (Zoological Garden) دی آکھ سچھ وں۔ چیدے وچ انسان تے ہیاں پرندیاں تے جانورال نال انسانی ربط تے واسطہ فطری انداز نال ملدے۔ ایندے نال نال مثنوی پڑھ تے ہک سرسبز تے شاداب جنگل دا وی تصور ابھر دے چیدے وچ عجیب و غریب تے ونگو ونگی رنگ تے خوشبوواں دے پھل پونے سرے ہوئے ہن، مطلب ہے جو قصے وچ ہک چیدی جاگدی دنیا ہے۔

قصے دا ہیر و آدم زاد ہے تے ہیر و سن پری زاد ہے تے ایس گالھوں ایس مثنوی وچ ہک انوکھا بن یعنی فطری تے مافوق الفطری کرداراں دی ملی جلی مد فریب تے سوہنی وادی دی صورت پیدا کیتا گے۔ قصے وچ صعب نازک دافطری جذبہ تے دلی کمزوری قصے توں صاف مھلھدی ہے۔

مثنوی سیف الملوک وچ جتھاں لفظاں دی شیرینی تے خیالات دی چاشنی ملدی ہے اتھاں
ایندے وچ اوکھائیاں، تنہائیاں، انسانی حسی تے غیر حسی مشکلات دے مختلف جہیں مقابلے، حیرت انگیز
تے فکر انگیز واقعات تے حادثات نے سپنس دے عنصر ہر جا قاری کوں متجسس رکھیندن۔

مثنوی وچ منظر نگاری، جزئیات نگاری، جذبات نگاری تخیل دی پرواز تے مصالحو دار اسلوب
بیان ایس مثنوی کوں زندہ رکھن والے عوامل ہن۔ ایہ مثنوی دور قدیم تے جدید دی ثقافت دی اجرک
ویں اچ ہک لاجواب مثالی شہکار ہے۔ مثنوی سیف الملوک کوں ایندیاں فکری تے فنی خوبیاں پاروں اردو
دی شہکار مثنوی سحر البیان دے مقابلے اچ رکھ سچھوں۔ ایس بارے سیں لطف علی کوں وی اپنی مثنوی
دے مقبول ہووڻ دا احساس ہئی تہوں انہاں آکھیا ہاجو :

لطف علی دا غوغا را ہسی ایس جگ توڑیں

مثنوی درسِ جدوجہد دی مثال بن گئی ہے تے انسان تے دورانِ مشکلات حوصلہ تے جرأت نال
مقابلہ مثنوی دی اخلاقی روح پیش کرن دی عمدہ مثال ہے۔ مثنوی وچ عالمگیر سچائیاں دے درپچے قاری
تے کھلن چیدی حقیقت توں کوئی انکار نہیں کر سچھدا۔ ایہ حقیقت وی بزبانِ لطف علی ملاحظہ تھیوے :

لطف علی اتھ بھوگے ہر کوئی لکھیا روز ازل دا

غرض مثنوی زباندانی، تخیل انگیزی وچ ولی دکنی، منظر نگاری وچ نظیر اکبر آبادی اتے اکھاپان
دے ورتارے پاروں ذوق تے داغ داکلام لگدی ہے۔ مثنوی داہک ہک مصرعہ عشق دیاں کارسازیاں تے
کرشمہ نوازیاں دا مظہر ہے۔ اتے جذبات تے تمثیلات داہک خزانہ ہے۔ قصے وچ ایس طرح دے حکمت
دے موتی ملدن۔

☆ روز ازل دا لطف علی اتھ لکھیا کون مٹاوے

☆ لطف علی دیوارِ بڑھی کوں نویں ملے گڑمالے

☆ لطف علی کم تھیوے جو کوئی گھڑیا ازل دے گھاڑو

☆ لطف علی اتھ بھوگے ہر کوئی لکھیا روز ازل دا

اتھاں ذرا لطف علی دی مختلف حوالیاں نال منظر نگاری توں لطف اندوز تھیندے ہیں۔ ہک طوفان

دا منظر ملاحظہ تھیوے :

پیا کڑ کاٹ دھندھاٹ دھماں دھم، سم شوکاٹ ڈکھائی

کنٹ من گڑ گڑا کر لتھا جھڑ مڑ مینہ وسائی

زیر زبر سب آپ ڈسے تھئی الٹ پلٹ الٹائی
 ہر ہک کوں ہک بے دی ہوئی ہرگز خبر نہ کائی
 بگئی تدبیر ملاحاں دی جاں بنی رضا الہی
 کھا مکر تھئی نکلے بھڑی تختے تھئے توائی
 آپو آپ انجو انج رُلّیے ، تختے جا پہ جائی
 شہ سیفل کوں محبوب دی گولہ اچ جیہڑیاں اوکھائیاں پیش آیاں انہاں دے منظر ذرا ڈیکھو :

ڈھندا پوندا ویندا سیفل سہدا سول ہزاراں
 آیا پیش ملوک بدن دے پرمت پندھ پہاڑاں
 کالے روہ ڈکھالی ڈیون مثل سیاہ انگاراں
 نازک پیر تھیونس پرنے ظلم کیتا خس خاراں
 ہن خود سیفل دے حسن جمال دا منظر ڈیکھو :

مورت ماہ ملانک صورت ، شہ سیفل صفوانی
 شعلہ شمس ، مرغ شامک یا وت یوسف ثانی
 طوبی طور کلاں کش قامت ، رخ فردوس نشانی
 واہ کاکل خمدار خم و خم واہ مستک مستانی
 مستک نور نمونہ نادر نین ڈوہیں نورانی
 تاپش کرے تجلا رخ تے جلوہ جوڑ جوانی
 ہن سیفل دے محبوب دیاں زلفاں بارے لطف علی دیاں لفظی تصویراں ڈیکھو :

زلفاں کالیاں شاہ پری دیاں دوڑ دلیں وچ وڑیاں
 تیغاں تیز برہ دیاں کاری درد منداں بر کھڑیاں
 چھاتی تروڑ کلیجے کوں بھن ، جان جگر وچ وڑیاں
 سیرڑھ دے گھت بھیر برہ دی سے موجاں لکھ دھڑیاں
 سوز کنوں دلبریاں ہوئیں کون کرے دلبریاں
 لطف علی تھیاں خاک دلیں سے اس آتش دیاں سڑیاں

مثنوی وچ شہ سیفل ، ہیروئن بدلیع البانو، ملاں سرانندیپ جزیرے دے بادشاہ اعظم دی دھی،

سہ ماہی سرانیک کی بہاولپور

سید سیفل وایار، شاہ عاصم مصر دہاد شاہ، شہ پال ملک ارم و اشاہ تے بانو دا پو چہیہ فطری کردار اں دے علاوہ دہیہ پریاں، گورن ہکھی دے مافوق الفطرت کردار اں دی کردار نگاری بیوں چسولی ہے۔
غرض مثنوی سیف الملوک محبتاں، چھاوتاں، عذاباں، جدائیاں، تنہائیاں، ہنجواں، ٹھڈے
کاریاں تے جد و جہد منزل دی ہک من بھاونی عام فہم داستان ہے جیدے وچ زبان دا چربار، قصہ من
کردار اں مطابق صحیح سخن فنی اتے شناسی دے موتی ہر جا کھنڈے ہوئے مگر آپس وچ صحیح مناسبت تال
جڑے ہوئے ملدن۔

ذینہ وار

جھوک

ملتان

سرائیکی زبان دا کلہا ڈینہہ وار اخبار روز ڈیہاڑی دیاں تازیاں خبراں تے مضمون

سرائیکی وسیب دے سیاسی، سماجی، علمی، ادبی حال احوال

آپ پڑھو تے سنگت کون پڑھاؤ ————— رابطے سانگے

ظہور احمد دھریچہ چیف ایڈیٹر ”جھوک“ قلعہ کہنہ قاسم باغ ملتان

نیو بہاول پور موتی چور ہاؤس

فاضل سینئر بالمقابل قائد اعظم میڈیکل کالج سر کلر روڈ بہاولپور
موتی چور ہاؤس والے ہمیشہ کی طرح نئی وراستیاں پیش کرتے ہیں

ہماری فخریہ پیش کش رس ملائی اور زعفرانی ٹھنڈے رس گلے ہر موسم میں دستیاب ہیں
☆ بادام پاک ☆ پستہ پاک ☆ سنگاپوری سموسے ☆ ریوالہ پیڑے ☆ کلکتہ لیڈو ☆ مولی پاک
☆ گلاب قلاقند ☆ اورنج برنی ☆ و نیلا برفی ☆ پائن اپیل ☆ رس گلے ☆ بنگالی رس گلے
☆ ملائی چانپ رس گلے ☆ ملائی چانپ گلاب جامن ☆ نن پسند شاہی پیس اور نمکوکی
مکمل وراثی دستیاب ہے

صدر سویٹ ایسوسی ایشن موتی چور والے فتح خان

بازار بہاولپور فون نمبر ۸۸۱۷۳۰

استاد ایم صدیق

سرائیکی کافی ہک مطالعہ

سرائیکی شعری ادب وچ ”کافی“ اپنا ہک نونکا مقام رکھدی اے تے لوک ادب دے بعد مقبول ترین صنف اے۔ اے ہک مکمل نظم ہوندی اے۔ ایندا موضوع یا موضوعات بھانویں کچھ ہون و حدت تاثر ضروری سمجھیا ویندے۔ عام طور تے سرائیکی کافی دی ظاہری شکل و صورت یا ہیئت ایہہ رہی اے جو پہلے غزل دے مطلع دی کار ہک شعر ہوندے جیدے ڈو نہیں۔ مصرعے غزل دے مطلع دی کار ہم قافیہ تے ہم ردیف ہوندن۔ وت ایندے بعد چار، پنج یا چھی مصرعیاں دے بند شامل کیتے ویندن۔ ہر بند دے شروع دے مصرعے کو جہیں ہم قافیہ تے ہم ردیف ہوندن۔ وت ہر بند دے چھیجڑی مصرعے کوں مطلع دے ہم قافیہ تے ہم ردیف آند اویندے۔ بند دے بعد ٹیپ دا مصرعہ ولا ولا آندے یعنی استثنائی ضروری اے۔ ایس ایہہ خالص غنائی صنف اے۔

آکھیا ویندے جو لفظ ”کافی“ عربی توں آئے۔ جیدے معنی ”وافر“ تے ”زیادہ“ ہن۔ سرائیکی کافی دا اظہار زیادہ تر تریمت دی طرفوں ہوندے۔ ایہی کیتے اکیوں اردو دی ”ریختی“ سواں وی آکھیا گئے اونویں کافی منڈھ توں مذہب، الہیات، وحدت الوجودیت، ہمہ اوست، تزکیہ نفس، تطہیر قلب، پاکیزگی اخلاق، تے ترک دنیا جہیں مضموناں نال مخصوص رہی اے اتے معرفت تے سوز و گداز ایندی خاص سنجان رہن۔ پر ہن ایندے موضوعات وچ ساوٹ دی بہار، بجلی دی چمک، محبوب دے کجلے دی دھار، ہوٹھاں دی سرخی تے چولی دی مہک تک دیاں گالھیں وی کیتیاں ویندن۔

سرائیکی کافی دے منڈھ بارے کئی گالھیں کیتیاں گئیں۔ کیفی جام پوری مرحوم آپنی کتاب ”سرائیکی شاعری“ وچ لکھیا ہا :

”سندھی زبان وچ کافی دا مونڈھی ناں ”وائی“ ہا تے شاہ عبداللطیف بھٹائی دی ایجاد سمجھی ویندی اے۔ انہاں سرائیکی وچ وائی آکھی اے“

اگوں لکھدن : ”سرائیکی وچ ایہہ صنف شاہ دی وائی کنوں پہلے رائج ہی تے کافی ای اکھویندی ہی۔ شاہ حسین دیاں کافیاں ہن چھپ چکن۔“ (صفحہ ۱۲۵)

اتھاں ایس گلہ دی وضاحت ضروری اے جو جیڑھے لوک کافی کون 'وائی' دی ڈو جھی صورت سمجھدن غلطی تے ہن۔ کیوں جو کافی تے وائی دی بندش وچ کافی فرق اے تے کافی، وائی کنوں پرانی صنف اے۔ سرانیکئی وچ وائی شاہ لطیف دے بعد وی بلجھ ہن تک لکھی دیندی اے۔ جیویں جو کرم نالپور دے مجموعے "دل دیال دانھیں" وچ ۲۷۷ کافیاں دے علاوہ پنج وائیاں وی شامل ہن۔ انہی طرحویں ریاض فاروق بزدار جہیں نیچر شاعر دے مجموعے "نین نظر دن نیلے" وچ نوں وائیاں شامل ہن۔ بیاتاں بیا غلام حسین ساجد دے ۱۹۷۸ء وچ چھپن آلے مجموعے "دنیا پھرے غمازی" دے بارہاں وائیاں سمیت ۸۴ سرانیکئی وائیاں دا مجموعہ وی "پانی بڑ مز بھرے" دے ناں نال چھپ چکے۔

ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر آپنے ڈاکٹریٹ دے مقالے "سرانیکئی شاعری دا ارتقاء" وچ سرانیکئی کافی دے منڈھ بارے لکھدن :

"اساڈے نزدیک سرانیکئی زبان وچ سب توں پہلے ستویں صدی ہجری وچ حضرت شاہ شمس سبزواری نے جو گنان تحریر کیتن اوہ کافی دی سرانیکئی وچ پہلی باقاعدہ ٹکڑی شہادت اے۔ بندش، مزاج تے سانچے دے اعتبار نال ہر طرح کافی صنف دارنگ رکھدن۔" (صفحہ ۱۷۴)

حضرت سچل سرمست جنہاں بارے آکھیا گئے کہ اوہ نوں لکھ چھیا سٹھ ہزار جھی سوشعراں دے خالق ہن۔ انہاں سرانیکئی کافی کون زندہ جاوید بنایا تے کافی دے بنیاداں کون مضبوط کیتا۔ تاہم سچل دے نال نال سرانیکئی کافی نے حمل لغاری، فقیر لغاری، صدیق فقیر، مولوی محمد بخش محمدن، منشی غلام حسین گانمن ملتان، میاں واصل جھنگوی، بے دل فقیر سندھی، عثمان فقیر سانگی توں تھیدے ہوئیں خواجہ فرید تو نہیں کئی رنگ وٹائیں۔ سرانیکئی کافی دے پہلے دور وچ سچل سرمست، گانمن ملتان، روحل فقیر، بیدل سندھی تے مخدوم شمس الدین دے ناں اہم ہن۔ ایس دور وچ کافی دے موضوعات وچ عشق حقیقی دی سرمستی، تصوف تے معرفت، وحدت الوجود، مذہبی رواداری، انسان دوستی، حیاتی دے مثبت رویے، رجائیت تے عشقیہ داستاناں دے کردار رہ گئے۔ سچل سرمست دیاں کافیاں دا ڈو ترہائی حصہ وحدت الوجود تے ہمہ اوست تے مشتمل اے۔ انہاں دے من بھاندے موضوع محبت رسول، مرشد و امقام، ملائیت دی مخالفت، فلسفہ خود شناسختن، منصوری روایت، عظمت انسان، مست انسان تے رجائیت ہن۔ انہاں دے کلام توں ویجیاں ڈیکھو

بے شک تیڈی بندھی ہاں

میلی ہاں یا مندی ہاں

یار سچل بیزار

دین مذہب، کل دے کولوں

ہن کافی اکھن آ لے اکثر قدیم شاعراں و اکلام دستیاب کائنی۔ مثلاً کافی دے ہک وڈے شاعر گانمن ملتان دیاں چھڑیاں ترائے کافیاں محفوظ رہ گئیں۔ ہک کافی توں نمونہ ڈیکھو :

اماں نی ہک جو گیزا آیا کوئی صاحب حسن جمالے
راجھن میڈے سر دا والی بھلا کھیریاں دی کیا جمالے
گانمن باجھ جمال الہی بھلا کون میڈے غم ٹالے

سرائیکی کافی دا ڈو جھادور خواجہ غلام فرید اتے انہاں دے ہم عصر شعراء عاقل جوگی، کمال گسی، محمد حسن محمدن، جندن ملتانی دا دور اے۔ خواجہ فرید نے فنی لحاظ نال نویں تے کامیاب تجربے کرتے ایندی ہمت وچ کئی سوہنے تے خوشگوار تبدیلیاں کیتن۔ انہاں لفظیں دی مینا کاری تے جذبیاں دی فراوانی دے نال آہنگ تاثر وچ گھاٹنی آون ڈتی۔ ہک کافی توں اقتباس ملاحظہ کرو :

آئے مست ڈیہاڑے ساوٹ دے ساوٹ دے من بھاوٹ دے
بدلے پورب ماڑ ڈکھن دے کجے بھورے سو سو وٹ دے
چارے طرفوں زور پوٹ دے سارے جوڑ و ساوٹ دے

خواجہ فرید دے معاصر شاعراں وچ اکثر دے کافیاں انہاں دے رنگ وچ رنگیاں ہوئیاں ہن۔ خواجہ عاقل محمد جوگی، سید ولایت شاہ، تے عمر خان شاہد دے کافیاں یادگار ہن۔

سرائیکی کافی دا ترچھا دور نوروز، خرم، یتیم، سائل، صالح الہ آبادی تے فقیر حنت علی دا دور اے۔ نجم بخش نوروز دے ۱۲۶ کافیاں مولوی بر خورادر وفانے مرتب کرتے ”شعلہ دلوز“ دے نال ۱۹۲۶ء وچ چھپوایاں۔ نوروز اوہ پہلا شاعر اے جیہیں سرائیکی کافی کون داخلیت تے روحانیت توں اگوں کرتے خارجیت اتے رومانیت دولایا۔ مجاز تے خارجیت انہاں دی سجاٹ اے۔ انہاں کافی وچ تصوف کون چھوڑ کے خالص انسانی جذبیاں دا بیان کیتے۔ مثلاً

سجاٹ حال تے بھال نہ کیتی گالی عمر اجائی ہم

پکڑ رکاب رقیباں دے ہک ہک دی منت چائی ہم

اونویں تال ویسویں صدی وچ خرم بہاولپوری، خادم مکھن بیلوی م نور محمد سائل ڈیروی، یتیم جتوئی، جانا باز جتوئی، صالح الہ آبادی، فیض محمد دلچسپ، غلام حسین زائر، اقبال سوکڑی، سرور کربلائی تے سفیر لشاری جیہیں کئی شاعریں کافی دے میدان وچ خدمات سرانجام ڈتن تے ایندا مقام بلند کیتے۔ پر خرم نے

کافی دے پردے اتے انسانی احساسات تے جذبات دے جیدے جاگدے تصویراں ہائے۔ خرم ماہر عروض تے ماہر زبان ہا۔ اوں نوں ڈکشن تے جدید روایت دامنڈھ پدھا۔ جتھاں قدیم سرائیکی محاورے، کہاوتاں، استعارے، کنائے دے رنگ لاقن۔ اتھ کلام، دے زور تے سحرکاری نے انہاں دے کافیاں کوں اہم بناڈتے۔ ہک شعر ڈیکھو:

تتڑی تے پر کوئی ڈوہ تاں ڈے
 خرم دی ہک کافی تے بہوں اعتراض دی تھئے پر اعتراض کرن آلیاں دی دال گل نہ ہئی۔ اعتراض شدہ
 شعر ایہ ہے۔

ہن کیکوں ہوش نمازاں دے
 کٹھیسے پے ہن یار دے نازاں دے
 سرائیکی کافی دا چھیڑی تے چوتھا دور نوں اسلوب تے جدید لب و لہجہ دا دور اے۔ ویسی مسائل ایندے خاص موضوعات ہن۔ ایں دور دے مہاندے شاعر اں وچ جانباز جتوئی، فیض محمد دلچسپ، خست آور کریم، خلیق ملتانی، دلدار ملتانی، فقیر نور جعفری، سرور کربلائی، قیس فریدی۔ ریاض رحمانی، نصیر سرمد، رمضان طالب، فیض بلوچ تے نصر اللہ ناصر داناں گھداونج سبگیدے۔

ایہ ہک سرسری مطالعہ ہا۔ ہن سرائیکی کافی دے کتابی شکلاں وچ مطبوعہ پندھ دو ڈیہدے ہن جیڑھا ہک صدی توں ودھ تے محیط اے۔ انویسویں صدی دے چھیڑ وچ خواجہ فرید دے کافیاں دے علاوہ کمال خان دے کافیاں تے مستن ملتانی دی 'بحر فراق' ۱۸۸۸ء وچ چھپیاں۔ ویسویں صدی دے پہلے آدھل وچ جنہاں شاعر اں دے کافیاں چھپ سبگیاں انہاں وچ جندن ملتانی دی 'بازار عشق' مطبوعہ ۱۳۱۷ھ، اللہ ڈتہ ڈتل دی 'مجاز الفراق' مطبوعہ ۱۳۲۳ھ، خواجہ محمد عاقل جوگی دی 'مجموعہ کافیاں ہندی' مطبوعہ ۱۳۲۳ھ، (۸۴ کافیاں تے مشتمل ڈو جھی واری ۱۹۹۶ء وچ چھپ چکی اے)، جہاں شاہ مجروح دی 'بحر الفراق' مطبوعہ ۱۳۳۷ھ، محمد بخش نوروزی 'شعلہ دلوز' ۱۳۴۱ھ دے علاوہ سید مبارک شاہ دی 'داغ جگر' مطبوعہ ۱۹۰۵ء۔ اللہ ڈیوایا پد جوش دی 'کلام پد جوش' مطبوعہ ۱۹۳۳ء تے مولوی خیر الدین صابر ملتانی دی 'یادگار صابر' مطبوعہ ۱۹۳۵ء قابل ذکر ہن۔

ویسویں صدی دی تر تھی چوتھائی وچ مرتبہ کتاباں 'رت دیاں ہنجوں' مطبوعہ ۱۹۶۷ء، تے 'دھندے نیر' مطبوعہ ۱۹۷۳ء دے علاوہ بہنیں شعری مجموعیاں جیویں خرم بہاولپوری دے 'خیابان خرم' مطبوعہ ۱۹۶۵ء، یتیم جتوئی دے 'دُر یتیم' مطبوعہ ۱۹۶۷ء، شاد گیلانی دے 'ہاں دے پیرے' مطبوعہ ۱۹۷۳ء وچ کافیاں موجود ہن۔ دلدار بلوچ دیاں کافیاں دے مجموعے 'شب ہجراں' مطبوعہ ۱۹۶۶ء

دے علاوہ 'ڈکھاں دی کھاری' مطبوعہ ۱۹۶۹ء وچ وی کافیاں شامل ہن۔ ایں صدی دی چھیڑی چوتھی دے وچ فیض محمد دلچسپ دے 'ٹھڈڑے ساہ' مطبوعہ ۱۹۷۰ء، خت علی خت دے 'دیوان خت' مطبوعہ ۱۹۸۱ء، تے سائیں داد کلہوڑہ دے 'عشق دی نویں بہار' ۱۹۸۳ء وچ کافیاں موجود ہن۔ ۱۹۸۷ء خواجہ نور احمد فریدی دا 'دیوان احمدی' شائع تھیا۔ ایندے وچ ۱۳۴ کافیاں ہن۔ ایتنی سال سلطان علی ذوالفی دے کافیاں دا مجموعہ 'مار و تھل' وی چھپیا۔ ڈاکٹر مر عبدالحق نے مسلسل ماہیے دی شکل وچ نویں طرز دے ۹۱ کافیاں 'لاٹریاں' دے ناں تال ۱۹۹۰ء وچ چھاپیاں۔ جیڑ ہلے جو ۱۹۸۹ء وچ نور احمد نوری لایکا دے ۸۲ کافیاں تے مشتمل کتاب 'راہی تھل دی' چھپی۔ ۹۰ء وچ شنراد قیصر دیاں کافیاں 'ہگل وچ پائیم پریت مہار' دے ناں تال چھپیاں۔ ایتنی طراحویں خواجہ علی اکبر دی 'فیوضات اکبری' مطبوعہ ۱۹۹۲ء وچ ۶۳ کافیاں شامل ہن۔ ویسویں صدی دی ایں چھیڑی چوتھی وچ وی کافی دی توانار وایت موجود ہے پئی۔ اکثر شاعراں دے شعری مجموعیاں وچ 'کافی' دے عنوان تال منظومات شامل کیتیاں ویندن۔ جیویں جواقبال سوکڑی دے 'ہنجوں دے ہار' وچ نوں اتے 'ڈکھ دی جج' وچ بارہاں کافیاں، کرم ٹالپور دے 'دل دیاں دانھیں' وچ ۲۷ کافیاں، سرادر احمد سعید دے 'ہنجوں دے موتی' وچ ۲۶ کافیاں، خت علی مسرور دے 'آساں دے پھل' وچ ۷ کافیاں شامل ہن۔ خواتین شاعرات دے شعری مجموعیاں وچ وی کافیاں شامل ہوندن جیویں جوخت آور کریم دے 'اٹک مٹک دیداں' تے بہا النساء بہار دے 'چھل ہل اکھیں' دی مثال ڈتی وچ ہگیدی اے۔

ایں صورت حال کوں ڈکھ کے جطور تے امید کیتی وچ ہگیدی اے جو آون آلی صدی وچ وی کافی 'سرائیکی شاعریں دی بدولت ہوند وچ آندی رہ ویسی تے ایں سرائیکی کافی داماخی، حال تے مستقبل پہوں روشن اے۔

سرائیکی

سرائیکی اپنے وطن عزیز کی زبان ہے، ایک زندہ زبان، اسے زندہ رہنا چاہیے۔ یہ ایک فصیح، متمول اور چاروں صوبوں میں بولی سمجھی جانے والی علاقائی زبان ہے۔ ہمارا جائز مطالبہ ہے کہ ایم اے (سرائیکی) فارغ النصاب نوجوانوں کے لیے لیکچررشپ کی اسمیاں پیدا کی جائیں تاکہ ایف اے، بی اے کی کلاسوں میں سرائیکی مضمون کی تدریس ہو سکے

سندھ دے پارتے ارواردی شاعری

جیکر اساں اے آکھوں جو ایں ویلے سرائیکی زبان دی شاعری عروج تے ہے تاں اے ایں ڳالھ دو اشارہ ہوسی جو سرائیکی وچ شاعری دا ادما یا احیا سرائیکی لسانی تحریک دا حصہ اے۔ تھی سچھ اے اے ڳالھ ساری درست نہ ہووے جے کراساں ایہا ڳالھ ایں آکھوں جو وسطی وادی سندھ وچ ایں ویلے شاعری دا زور اے تاں ایں ڳالھ دے درست ہووڻ دا امکان ودھ ویسی۔ کیونجو وسطی وادی سندھ وچ سویں عوامل وچو کئی ہک عامل یا ہک کنوں ودھ عوامل سرائیکی شاعری دے ابھار داسوب تھی سچھن۔ مثلاً اے جو سماجی کایا کلپ (ٹرانفارمیشن) دی وجہ کنوں آوڻ آلیاں قدر اں اتے وڃڻ آلیاں قدر اں ڈوبا میں نشاہ تھی کیں احساس تے اثر کرن پئے گئڻ۔

تقابل کیتے ساڙے ساہنے سندھ اتے پنجاب دے خطے ہن۔ ڈوبا میں خطے اجوکی شاعری کنوں واندے ڙسدن۔ شیخ ایاز اتے نجم حسین سید ہک تاں اپنے اپنے قد اچ کھکھے کھکھے ان اتے ہن وی ہک ڙبا کے پچھو تو نہیں دے شاعر۔ سرائیکی علاقے وچ ڙبا کے پچھو تو نہیں دے شاعر وی ہک کنوں ودھ ان۔ اتے اجوکی شاعری وچ ایہو سنوئیں صورت حال ٲردی جلدی اے بلکہ ودھیک اے۔ گھٹ کنوں گھٹ ادھ درجن شاعر اچھیں ہن جنہاں دے تقابلی مطالعے وچ Exclusion (باقی کوں چھنڈک کیں ہک ادھ کوں نثار گھنڻ) اوکھا اے۔ ایندے کیتے انہاں دی موضوع، شائل وغیرہ وچ ونڊا تے پال ہندی-Clas sification کرنی ٲوسی اتے سرائیکی ادب وچ حالی تو نہیں تنقید اتلی ترقی نہیں کیتی۔ سرائیکی شاعری دی ہک پال ہندی دریا سندھ دے پار ارواردی ونڊتے تھی سچھ ی اے۔ یعنی دریادی بجی (پچادھی) کندھی دے شاعر اتے دریادی پوادھی کندھی دے شاعر۔ تھولی تھیں محنت کرتے تاں ایں ونڊ کوں ٲنیاد رکھ کیں ڏو دو چو، ہر ہک پال دے شاعری کوں کئی ہک سنوئیں، اتے ڏو جھی پال دے شاعری کوں وکھرے اوصاف ونڊ (Allocate) کر سچھ ے ہیں۔ مثلاً اے ج سندھ دی پچادھی کندھی دے شاعر زندگی دی بے امکانی وچوں امکان کڈھن دے جیڑھے تجربے وچو گزردن۔ دمان وچ منظر نمیں ہوندے۔ یا ایں آکھن زیادہ درست ہوسی جو آدھلے دریا سندھ دی پچادھی کندھی اتے روہ سلیمان دے وچالے دے منظر

ساکت (Static) اتے مندرے ہوئے ہوندن۔ اتھاں شاعر منظر نگاری نہیں کریندا۔ کرے تال
کھنڈی نہیں۔ اودھپ یا گھپ اندھارے دے بے رنگ منظر وچ مکی پدھ کیس ڈیہدے اتے اتھو دی دانش
دی ایہا پرکھ اے جو کون بے منظر چودھار وچ ڈھیر دیر تو نہیں مکی پدھ کے ڈیکھ سکدے حتیٰ جو اپنی ڈید
دے نکلتے وچو کوئی امکان کوئی صورت پیدا تھیوے تے وت اوند اظہار تھیوے۔ اقبال سوکڑی دا اے شعر
ساڈے ایس آپ خوردہ (Subjective) بیان کوں کجھ سوکھا کریسی :

کھنڈ کھمی تال کھسی گئی اکھیں دی پینائی

نظر نہ ہئی تال وسوئے دا عجیب منظر ہا

دامان اصل اچ یعنی روایتی ڈیفینی نیشن Definition دے لحاظ تال شاعری دا خطہ نہیں۔
اتھاں شاعر تفکر وچ دم (Stemna) ورت کیس شعر تخلیق کریندے۔ ڈکھ کوں دریافت کرن یا
اوندے وچو گزرن چنگا شعر آکھن کیتے کافی ہوندے۔ پر دامن دا شاعر ڈکھ نال لمبی، خود آزادانہ صحبت
کریندے تے کوئی لائن لکھدے۔

سندھ دی پوادھی کندھی دے امکانات سال پالی چھل، اکر س دے بعد ٹھڈیں ہیلیں، ریشی
ریت، امبیں تے کپاہیں دے پورتے پھل اتے کماند دے مٹھاج دی آدھی اچ جکے رنگ برنگے نہیں بلکہ
پوادھ لا محدود اے اتے ہر سوڈو سوکودھ دے بعد چنھاں تے ستلج وغیرہ دے لڑپاند ایس کندھی دے بندے
کوں کلھیجے (سوائے شخصی نفسیاتی کلھیجے دے) کنوں چائی رکھدن۔ جیکر کہیں کوں دمان وچ زندگی
گزارن دا تجربہ ہووے، تال سندھ دی پوادھی کندھی لت رکھن سیتی بندے کوں اینویں لگدا ہا جیویں او
کہیں اچے کھلے لڑے توں لہہ کیس کہیں کھنڈی پنڈی وڈی کائنات نال جڑ گئے۔ ایس مفروضے دے بعد
رفت عباس دی پہلی نظم ”پڑچھیاں اتے پھل“ (پوری کتاب ہکا نظم اے) کوں پڑھیجے تال نظری
جوہک چھوٹے جھم Local (ٹوٹے زمین) دی شاعری وچ امکانات دا طلسم ہو شرابا وٹیا کھڑے۔

لحظہ لحظہ گم تھی ونبوں ول ول جھمراں پاووں

ساڈا سب کجھ نال اساڈے جتھاں دیرا لاناووں

مدتاں بعد اچ پائیاں اتوں گھر در ولے سے

ہر شے ساکوں وھندی وھندی ٹردی ٹردی ڈے

ایہو فرق ڈوہائیں شاعریں دے لسانی پچھو کڑ وچ ڈو گھٹا اتے معلوم کر پاپوسی۔ شاعر جزوی حد
تو نہیں اپنے ویسب دی زبان وچ موجود شعری مواد کوں پدھن جوڑن (Formulate کرن) دا کم

کریندے۔ دامن دی زبان دا شعری محاورہ معنوی اتے فلسفیانہ اے تنوں مختصر اے۔ کجھی تھل تے بیٹ
 وغیرہ دالسانی محاورہ ثقافتی، غنائی اتے متحرک اے (متحرک دی چاہ تے "موزوں" دالفظ جان کیس نہیں
 درتیا کیوں جو "وزن" اضافی اتے نسبتی تصور اے)۔ سندھ دی پوادھی کندھی چنگی بھلی شاعری خود روز
 ڈھاڑی دی زبان اچ موجود اے۔ لا تعداد موزوں مرکبات، ادھ مصرعے اتے بھے ویلے پورے پورے
 مصرعے لوکیں دی گفتگو وچ شامل ہوندن۔ مثلاً بیٹھ لکھے رومانی ماہیے دے مصرعے دے نوٹے تھل دے
 ہوئیں اتے دسا نہیں دی دوستانہ گالھ بات وچو کھٹے تھئے ہوئیں۔

۔ اجڑ گیاں اتے نکھر گیاں دے تھیدے قسمت نال کر اس اے

سندھ دی پچادھی تے پوادھی کندھی دی شاعری دا مفروضہ قائم کرن دے بعد ڈوہائیں
 سرائیکی خطیں دے ہک ہک شاعر دی ہک ہک نظم دا تجزیہ کر گھنہ جیے تاں اے مفروضہ کجھ مزید با معنی تھی
 دیسی۔ اے شاعر ہن عزیز شاہد اتے اشوال فقیر (شاعریں دی چون محض اتفاقی اے شاید انہیں ڈوہائیں
 دی مقبولیت دا غیر شعوری اثر اے) پر ایس تجزیے کنوں پہلے شاعری دے بارے وچ مختصر نظری
 (Theoretical) نوٹ پیش کرن ضروری اے۔ شاعری کیا اے؟

عام طور تے شاعری اشائل یعنی اسلوب کلام دا حصہ بنیڈی اے اتے ایس موضوع بیٹھ ایندی
 مٹ تھیدی اے۔ پر شائل اپنے آپ کوئی موضوع نہیں۔ شائل کہیں کلام دا ہوندے اتے وت شائل
 قبال ہوندن۔ ہک شائل یا بیہ شائل۔ شاعری دراصل علم معنی دا سوال اے۔

اگوت علم معنی دی شاخ منطق دے جزو Paragmatics (اخذ مفہوم) یا Rhetori-
 cal Structure (میانیاقی وڈت) دے ماتحت ایندی تفہیم بہتر تھی سجدی اے۔ ایس علم دے کجھ
 قانون دا مختصر تذکرہ اے ہے: زبان سمیت اظہار دیاں سکھ شکلاں تھولا بہوں مبہم یا کم از کم ذو معنی
 ہوندن، زبان و میان داسار اکھنڈار..... یعنی لفظیں داودھار اتے لفظیں دیاں صرفی تشکیلات ابہام کوں دور
 کرن دی ضرورت دے ہتھو پیدا تھن۔ ساڈی کیس واضح گالھ دے وی عموماً ہک معنی نہیں ہوندے بلکہ
 ایندے ہک معنی موقع اتے ہک یا کجھ افراد کیتے ہوندن۔

روز ڈھاڑی گالھ بات وچ ذو معنویت عیب کلام اے۔ اساں ایس عیب کوں وقت دے وقت
 دور کریندے رہ ویندے ہیں ایس عیب دے دور تھیوٹ، یعنی ذو معنی گالھ وچو ہک مطلوبہ معنی دے پھنٹ
 دے عمل دی بنیاد آکھن اتے سننٹ آلے دے وچالے متوقع آپت گیری دی مقدار: Degree of
 mutuality between speaker and hearer تے ہوندی اے۔

آکھن آلا گالھ آہدے ویلے سنن آلے کنوں توجہ ڈیونن اتے سمجھن دی مشقت کرن دی امید رکھ
کیس گالھ کریندے (جو او او ہے معنی کڈھسی جیرہے میں ڈیون چاہنداں) ایندے بدلے سنن آلا آکھن
آلے کنوں امید رکھیندے جو او او ہے معنی ڈیندا پیا ہو سی جیرہے اوندے (سنن آلے دے) نال رکھ
کھاندے (Relevant) ہوسن۔ چنانچہ او سنن سیتی باقی سکھ معنی چھنڈک (Exclude کر) کیس
اوو ہے مطلوبہ معنی اخذ کر گھدے۔ مثلاً ڈاؤہ وچے سکول آون آلے شاگرد کون جیرہے استاد جملہ (الف)
آہدے تاں شاگرد جملہ دے مفہوم (ب) اتے (ج) وچو (ب) نہ بلکہ (ج) اخذ کریندے اتے جواب
وچ (د) اتے (ر) وچو جملے (ر) دا انتخاب کریندے :

استاد : (الف) اے ویلہاے کلاس وچ آون دا

(ب) کلاس وچ آون دا ایہو ٹھیک ٹائم اے

(ج) توں چر کے آئیں

شاگرد : جی ہامیکوں شاباش ڈیو

(ر) استاد جی معاف کرو۔ اگوتے ویلے سیتی آساں

ایہہ اتو لکھے قانون تے ساڈارو زڈھاڑی دا آکھن بنن اتے سمجھن دا نظام قائم اے۔

شاعری وچ وی ایس بنیادی قانون دی پابندی اوئیں ضروری اے۔ شاعر ہک یا زائد، موجود یا
فرضی سنن (پڑھن) آلیں کیتے گالھ کریندے اتے اے ہرگز درست نہیں جو شاعر لفظیں یا جملہ دی ذ
معنویت (Ambiguity) کون حل کیتے بغیر یعنی سنن پڑھن آلے نال رلا کھاندے (Relevant)
معنی دا لحاظ کیتے بغیر گالھ آکھ ڈیندے بلکہ آپنے پڑھا ریا سنن آلے کنوں غور کرن دی جتنی محنت دی امید
رکھیندے، معنی دے Relevant ہووٹن کون او ہو جتلا یقینی منیندے۔ فرق صرف اے ہے جو شاعری
وچ ہک Relevant معنی کنوں علاوہ ہک یا زائد اضافی معنی ڈیونن دی کوشش کریندی اے۔ ایندے
کیتے پھنڈے کلام Loose expression دافن ورتیندے۔ تہوں شاعری وچ ہک کلام دے ہک
رلا کھاندے Relevant معنی دا ہووٹن پہلی شرط اے اتے اضافی معنی ڈو جھی شرط اے۔ جے پہلی
شرط پوری نہ تھیسے تاں کلام ”مفہوم شعر در لہن شاعر“ دی مثال، یعنی مبہم ہو سی تے ڈو جھی شرط یعنی
اضافی معنی نہ ہوسن تاں اے شے کلام (گالھ) تاں ہو سی پر شاعری نہ ہو سی۔ شاعری دے سنن / پڑھن
وچ حظ دی بنیاد سمجھن دے عمل (Process of Decoding) دے لمبا ہووٹن وچ اے۔ نے
سمجھن اچ زیادہ وقت جیکر ابہام دی وجہ کنوں لگے تاں اے عمل حظ نہیں ڈیندا بلکہ کوفت ڈیندے کیونجو

شاعر اپنی آپت گیری اتے رلا کھاند ا مفہوم ڈیون دے قانون دی خلاف ورزی د امر تکب تہیا ہوندے
 سن / پڑھن آلا ایس زیادتی کوں پرکھ گھدے۔ اتے جیکر کچھن وچ زیادہ وقت رلا کھاندے معنی
 قائم کرن دے بعد اضافی معنی گولن اتے کچھن وچ لگے تاں اے عمل من بھاند اتے حظ ڈیوان آلا
 ہوندے۔ ایس نظری بحث دے بعد اساں سندھ دی پچادھی من دے شاعر عزیز شاہد دی نظم (درج
 ذیل نمبر ۱) اتے پوادھی من دے شاعر اشوالال دی نظم (درج ذیل نمبر ۲) ہک دے بعد ڈو جھی کوں
 پڑھوں تاں مختصر اے گالھیں نشاں تھیں۔

عزیز شاہد وچ شاعر تے سن / پڑھن آلے دے وچالے متوقع آپت گیری Mutuality
 اتے رلا کھاندے (Relevant) معنی ڈیون دے قانون دی پابندی انتہا درجے دی اے۔ توڑے جو
 اضافی معنی زائد نہیں (غالباً رلا کھاندے مفہوم دے بعد ہک اضافی مفہوم پوری نظم وچ ٹردے) پر روایتی
 ادبی لفظیں وچ بیان کرے تے تاجے تاں لفظیں دی چون اتے انہیں دی ترتیب معجزے دی حد تک مکمل اے۔ پتہ
 لگدے نظم الہامی ویند دے اثر اچ نہ بلکہ ہک ہک لفظ نونو ہیں نال پوٹن تھیں عمل نال پوری تھی اے۔ ایس
 نظم وچ ”مندریجٹن“ جھیاں ڈھلے معنی آلا لفظ اپنے معنی دے سارے سمل، سارے چندیں نال ورتیا
 کھڑے (میڈے من دی مندری مندری گئی) ”ڈرے“ دے مقابل ”تریہہ“ اتے ”تریہہ“ دی
 حالت وچ ”سراب“ دی صورت حال کیوں تریہہ دے عذاب کوں ودھا ڈیندی اے (ہک ڈرے جیڈی
 جندڑی تے تریہہ لہہ پئی نال عذاب لھے) شعر وچ معنی دے نظام تے مکمل عرق ریزی کرن دی گواہی
 ان۔ اینویں لفظ ریت (رے ت) اتے (ری ت) داتلازم اتے ”ان ڈٹھڑوں“ (غائب توں) جھیں
 شاندار لفظ سازی (Coinage) سرائیکی ادبی زبان وچ پہوں دلچسپ تجربے ہن۔

اشوالال وچ ہک تاں وسیبی زبان وچ موجود شعری محاورے (جیہذا ذکر اتلے متن وچ تھئے) دی
 جھلک ملدی اے۔ اے عنصر انہیں دی پہلی کتاب ”چھیڑو ہتھ نہ مرلی“ وچ زیادہ نشاں اے۔ ایس کنوں
 علاوہ اشوالال وچ وجودی حوالہ پہوں تکرار نال ملدے۔ ہک پاسے شاعر اکتسالی علم کوں رورتن دی
 کوشش کریند اڈسدے۔ ڈو جھی پاسو ایندے مقابل انسانی چس اوندے وچ طاقتور اے اتے سچا اظہار
 وجودی اظہار ای ہوندے۔ جتھاں ساکوں اشودیاں پہوں ساریاں لائناں ”مہم“ ہووٹن داتاثر ڈیندین،
 اوہے مقامات اوندے وجودی سچ دے اظہار دے مقامات ان۔ اساں علم معنی دے جیرھے معیارات دا
 تذکرہ اتو کیجے اوندے تحت اشوہوریں آپت گیری (Mutuality) اتے رلا کھاندے مفہوم ڈیون
 دے قوانین دی زیادہ پابندی کریندے نہیں ڈسدے۔ او اظہار دی طبعی آزادی دے اثر اچ ہن۔ ایند اپتہ

اتھو بگدے جو جتھاں شاہدی نظم و اصرافی ڈھانچے (گرامر دی وٹنٹ) مکمل طور تے پوری اے تے پہلے
 کنوں گھن تے مچھو تو نہیں Speech و اتسلسل کتھائیں میں ترید ا۔ اتھو اشو (زیر مٹ نظم وچ نہ) نظم
 وچ بعض اوقات صرف اسما ترتیب وار پوڈیندے اتے حرف، صیغے اتے لاحقے لاؤن کنوں مچھو
 کوشش کریندے۔ مختصر اے جو جتھاں او ندے وچ رلا کھاندا (Relevant) مفہوم کمزور اتے کچھ
 جاہیں تے غائب ہوندے اتھاں اضافی معنی دے امکانات بہوں زیادہ ہوندن۔ اشو یا تاں پڑھن / سنن
 آلے کنوں بے پرواہ تھی کیں (جیر حا جو ممکن نہیں) نظم لکھدے۔ یا او ندے اتے بہوں اتبار کریندے۔
 او ندی ہک مہارت اے ہے جو مبہم لگن آلی نظم وچ و سبھی محاورے دی زبان وچ ہک ادھ لائن اتھیں شامل
 رکھدے جیرھی سنن / پڑھن آلے دی مشقت د ا معاوضہ اتے او کوں بدھی رکھن د ا ذریعہ ہندی اے۔
 بیٹھ لکھی نظم (نمبر ۲) وچ الفاظ دا اور تارابہوں پر اعتماد حد تک شخصی اے۔ مثلاً ”ہنکاں“ نامیاتی (Or-
 ganic) شے دے متعلق ”گھگھ“ حیوانی (Biological) تصور کوں اتھیں بہتر انداز وچ جوڑ
 نیں جو سنن / پڑھن والے دی فہم لفظیں دی تازگی دے نروے پن وچ مصروف تھی ویندی اے۔

(۱)

ہئی پہلی رات وچھوڑے دی
 میڈے من دی مندری مندری گئی
 سر ویری وہم عذاب لھے
 ہک ذرے جیڈی جندری تے
 تریسہ لہہ پئی نال سراب لھے
 جال ریت اندر دی ریت بنی
 ان ڈٹھروں آب گلاب لھے
 سک سدھ دی سوہد دھنوالی گئی
 گئے سارے پاپ ثواب لھے
 میں اپنے آپ ءچ کچھ بنی
 من سائیں اپنا خواب لھے
 میں اپنے آپ تے کھلہی گئی
 میڈے اپنے نال حجاب لھے

دہنی بجن ساگ دہے جوڑے دی
 اوھا پہلی رات وچھوڑے دی
 (عزیز شاہد)
 (۲)

ساکوں وں دی کھیپ چڑھے
 مشکلی دا کوئی بھو من بھاوے
 لوں لوں لک لے
 گاج اگوں اینویں بکناں اپنی
 تلی تے گابھ دھرے
 باہروں کالی رات ڈراوے
 اندروں بن وچے
 ہو لیس ہو لیس ساکوں تاں دیندی
 وں دی کھیپ چڑھے (اشوال)

فتوحاتِ فریدیہ

خواجہ فرید کی فارسی تصنیف **فتوحاتِ فریدیہ** کا سرائیکی ترجمہ
 علامہ میر حسان الحیدری چانڈیو کا ترجمہ ۵۷ صفحات کے شاہکار مقدمے کے ساتھ
 خواجہ فرید کے سوویں عرس کے موقعہ پر
 تصوف اور مسائلِ سلوک پر ایک روشن کتاب
 ۱۸۲ صفحات، رنگین سرورق، عمدہ کاغذ اور طباعت، مجلد قیمت = ۹۰/ روپے
 منی آرڈر بھیجنے یا وی پی منگوانے کے لئے لکھیں:
 ناظمِ مطبوعات

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) - "جھوک سرائیکی" - سرائیکی چوک بہاولپور

منشی محمد انور فیروز بہاولپوری

خواجہ غلام فرید کے شیدائی ”گوہر شب چراغ“ کے مصنف منشی محمد انور فیروز بہاولپوری مشہور شخصیت جج محمد اکبر صاحب کے بڑے بھائی تھے۔ آپ کے والد جناب اللہ ڈنہ صاحب جوڈیشل ڈیپارٹمنٹ میں ملازم تھے۔ منشی محمد انور فیروز ۱۸۷۹ء میں خیرپور ٹامیوالی میں پیدا ہوئے۔ آپ نے مڈل تک تعلیم وہیں حاصل کی اور ۱۹۰۳ء میں بغرض تعلیم بہاولپور آئے اور صادق ڈین ہائی سکول میں داخلہ لیا۔ میٹرک پاس کرنے کے بعد آپ نے کچھ عرصہ دربار اور مطبع صادق الانوار میں ملازمت کی۔ لیکن ملازمت آپ کی طبیعت کو راس نہ تھی۔ آپ کو تحصیل علم اور تصنیف و تالیف کا انتہائی ذوق و شوق تھا۔ چنانچہ آپ تحصیل علم کے لیے لاہور چلے گئے اور اسلامیہ کالج لاہور میں فور تھ ایئر تک زیر تعلیم رہے۔

آپ کی طبع شدہ تصانیف میں ”گوہر شب چراغ“ (جو آپ نے خواجہ غلام فرید کی متبرک زندگی پر رقم کی تھی) اور ”لمعات“ (جس میں آپ نے انگریزی زبان کے شاعر ورڈس ور تھ کی ایک مشہور نظم کے اقتباسات کو اردو نظم کے سانچوں میں ڈھالا ہے) قابل ذکر ہیں۔ ”گوہر شب چراغ“ کی تاریخ اشاعت ۱۶ دسمبر ۱۹۱۹ء ہے اور ”لمعات“ آپ کے زمانہ طالب علمی (۱) میں جب کہ آپ اسلامیہ کالج لاہور میں فور تھ ایئر میں تھے رفاہ عام سٹیم پریس لاہور میں طبع ہوئی۔ اس کتاب پر تاریخ طباعت ۳ مارچ ۱۹۱۵ء درج ہے۔

منشی محمد انور کی زندگی نے وفانہ کی ورنہ وہ اور کچھ نادر نسخے عوام کی استفادہ کے لیے چھوڑ جاتے۔ آپ کی چند تالیف اور تصنیف شدہ کتابیں غیر مطبوعہ حالت میں آپ کے برادر خورد منشی محمد اشرف صاحب منیجر گریڈی پریس بہاولپور کے پاس محفوظ ہیں۔ ممکن ہے منشی محمد اشرف صاحب یا ان کے صاحبزادے سعید و بشیر کسی وقت انہیں چھپوا کر عوام کو استفادہ کرنے کا موقع عطا فرمائیں۔

آپ کی ان غیر مطبوعہ کتابوں میں ”ارمغان“ حصہ اول اور دوئم حکمت پر ہیں اور ”آئینہ دار السرور بہاولپور“ مشاہیر (۲) سابق ریاست بہاولپور کا تذکرہ اگر چھپ جائیں تو بڑے کار آمد نسخے ہیں۔ بہر حال منشی محمد انور مرحوم نے اپنی مختصر زندگی میں علم و ادب کی کافی خدمت کی اور چند ایسے نقوش چھوڑ

مجھے ہیں جو ادب ذوق حضرات کے دلوں پر ہمیشہ ثبت رہیں گے۔ آپ کا سن وفات آپ کے بھائی محمد اشرف اور چھوٹے صاحبزادے بشیر احمد صاحب کی یادداشت کے مطابق ۱۹۲۱ء ہے صحیح تاریخ کا اندازہ ان کسی جگہ میسر نہیں آتا۔ اب آپ کا نام انور سے محفوظ ہوں۔ خواجہ فرید کے کلام بلاغت نظام کے حقائق فرماتے ہیں۔

تیرا کلام ہے تفسیر درد اہل جہاں
ہے شرح راز حقیقت ہر ایک تیرا بیاں
شعاع مر و معانی سے ہے ترا دیواں
ضیائے مردمک دیدہ سخن دانان
ہمیشہ بزم میں یا رب رہے یہ ضو اس کی

دانہ خرمن ہے ہمیں قطرہ ہے دریا ہم کو
آئے ہے جز میں نظر کل کا تماشا ہم کو

(از گوہر شب چراغ)

خواجہ فرید کا شعر ہے :

جس تن بگڑی سوئی تن جانے
غیر فرید نہ رمز پچھانے
اس مضمون کو اردو میں نئے اسلوب کے ساتھ منشی محمد انور اس طرح پیش کرتے ہیں۔
سینہ میں درد ہو تو کھلے دل جلوں کا حال
درد آشنا کو چاہیے درد آشنا کوئی
اب آپ ایک نظم کے اشعار سے لطف اندوز ہوں۔

کسی نے پوچھا یہ انور سے از رہ تحقیر
ہوں سے پیار ہے کس غرض و مدعا کے لیے
منا ہوا ہے کسی شکل و لفریب پہ تو
کسی پہ مرتا ہے تو غمزہ و ادا کے لیے
کسی کی شیریں بیانی کی داد دیتا ہے
کسی کی مدح سرائی ہے دست و پا کے لیے
پسند خاطر انور کبھی ہے خوش خوئی

کبھی فریفتہ ہے چشم پر حیا کے لیے
 کبھی ہے یاس میں دیکھو تو جان سے ہزار
 دراز دست ہیں تیرے کبھی شفا کے لیے
 نہ جانے کون سی لذت ہے اس محبت میں
 کہ جان و دل سے ہے قربان اس بلا کے لیے
 جو جان دینی ہی منظور ہے تجھے ناداں
 تو کیا ضرور ہے مرنا ہی دلربا کے لیے
 وہ زہد خشک جو پہلے تھا کیا ہوا حضرت
 کہ بے کلی ہے حنینِ پُر جفا کے لیے
 کبھی کسی سے ہے الفت کبھی کسی سے پیار
 ذرا تو کیجئے انصاف کچھ خدا کے لیے
 کہا یہ میں نے کہ سب کچھ جا تو ہے لیکن
 وہ ابتدا کے لیے تھا یہ انتہا کے لیے

لمعات

(ورڈس ورتھ کی انگریزی نظم کا منظوم ترجمہ جس میں بتلایا گیا ہے کہ)

”چمن خبر رساں ہے بقائے دوام کا“

وہ دن بھی تھے کہ مجھ کو میسر سرور تھا
 میں شاہد تجلی رب غفور تھا
 پیدا ہر ایک غنچہ و گل سے تھا نور حق
 ہر ہستی دلی میں نمایاں ظہور تھا
 ہر شے برنگ خواب تھی رونق لیے ہوئے
 دل مجھ دید جلوہ صد رشک طور تھا
 زیب جہاں تھے گلشن و باغ و بہار و جو
 سامانِ دلفریبی مہیا ضرور تھا

لیکن ہزار حیف کہ چوں من جواں شدم
بینم نہ آں شکوہ جائے کہ میروم

قوس فلک تو اب بھی ہے جلوہ نما وہی
خورشید و ماہتاب بھی ہیں پُر ضیا وہی
سیمیں سطح ہے آب کی عکس قر سے نت
اور رنگ و بو بھی پھولوں کی ہے دلکشا وہی
بدلی اگر تو ایک طبیعت بدل گئی
جوں جوں بڑھا میں چشم بصیرت بدل گئی

خوش کن صدائے طوطی ہے کانوں میں آرہی
بلبل بھی شاخ پہ ہے ملہار گا رہی
نغمہ سرا ہیں وادیِ ایمن میں آبشار
ہے موج آب طظنہ پیہم سنا رہی
آثارِ خرمی ہیں ہویدا چار سُو
بزمِ جہاں ہے نقشہ جنت دکھا رہی
سوز دروں سے اپنا ہے ہر دم مگر یہ حال
جاں مضطرب بصورتِ قبلہ نما رہی
بے چین اس قدر نہ ہو ہاں اے دلِ خراب
آشفگی ہے یہ غم تو نیا بڑھا رہی
مرغانِ نغمہ خنج کا جا سموا ہو تو
آزاد قید فکر سے صبح و مسا ہو تو

باطن کدورتوں سے جو اس دم صفا ہوا
سر بستہ راز خلق کا عقدہ بھی وا ہوا

آئی سمجھ میں بات گل و برگ و بار کی
 ہر فرد بے زباں سے میں آشنا ہوا
 چرخ بریں بھی شامل حال جہاں ہے اب
 معدوم اب زمانے سے نقشِ جفا ہوا
 بچے ہیں گل بداماں سرور و خوشی میں مست
 خندہ ہے بات بات میں ان کی میلا ہوا
 شاداں ہوں میں بھی دیکھ کے اس انجمن کا رنگ
 اک جوش شادمانی ہے دل میں بھرا ہوا
 اللہ نہ روز بد وہ دکھائے مجھے کبھی
 دل شاد ہمیشہ ہوں، میں ہوں دکھا ہوا

یارائے ضبط آہ نہیں حوصلہ نہیں
 ہے رفتگاں کی یاد کا چرکا لگا ہوا
 روتا ہے یہ کہ ایک بھی پہلی سی شے نہیں
 جامِ جہاں نما بھی ہے اوندھا پڑا ہوا
 باقی رہیں نہ صرف وہ اگلی نشانیاں
 باغِ جہاں ہے سارا ہی ویراں پڑا ہوا
 صد برگ و لالہ ہم بہ نگاہ ہم فقادہ اند
 بیچ آگئی زلزلہ رم اول ندادہ اند
 دنیا میں آئے ایسے کہ آتے ہی سو گئے
 مستی چڑھی کچھ ایسی کہ مدہوش ہو گئے
 ہم کون تھے کہاں تھے یہ سب کچھ بھلا دیا
 غفلت کو دیکھ سرد فرشتے بھی ہو گئے
 حبِ وطن رہی نہ رہا گھر کا کچھ دھیاں
 نسیاں کا نام گویا ولادت ہوا یہاں

دنیا نے سبز باغ دکھا کر بسھا لیا
 جھانسا دیا کچھ ایسا کہ اپنا بنا لیا
 خواہش میں بھی الگ ہے تمنا میں بھی جدا
 خاکہ ارم کا اس نے مگر کچھ اڑا لیا
 سامان راحتوں کا جو دیکھا ادھر ادھر
 محو اس قدر ہوئے کہ نہ نام خدا کا لیا
 اچھی سی کوئی یاں پہ جو صورت نظر پڑی
 قربان ہو کے سینے سے اس کو لگا لیا
 افشا ہوا یہ اب کہ تماشے کی جا ہے یہ
 پھندا سا ایک چرخ کے نیچے لگا ہے یہ
 (محمد انور بہاولپوری) - ماخوذ از لمعات

حواشی

(۱) - منشی محمد انور فیروز صاحب نے ۱۹۰۷ء میں صادق ایجرٹن کالج بہاولپور کے طالب علم تھے۔ منشی صاحب موصوف نے نواب محمد بہاول خان خاں عباسی کی وفات کا ایک 'نوحہ' لکھا جو ۲۴ اشعار کا ہے اس نوحہ کا آخری شعر یہ ہے:

غم میں انور کے نکالی یہ ہی اب تاریخ ہے
 'داغِ مرگِ ناگمانی دے گیا سردار آہ' (۱۹۰۷ء)

(۲) منشی محمد انور فیروز صاحب نے اپنی زندگی میں ایک کتاب لکھی جس کا نام 'آئینہ دار السرور بہاولپور' رکھا۔ ان کی وفات کے بعد ان کے بیٹے نے یہ کتاب طبع کرا کر شائع کی۔

(۳) قطعہ تاریخ وفات

نوجوان منشی فاضل وہ عطا و پیکر	مر گیا آہ بوا سیر کے صدے سہہ کر
زہر ماتم کے لیے بزمِ عزائیں اتری	چرخِ سرگشتہ ہوا چاک گریباں ہو کر
پنج شنبہ کے مؤکل نے بہ فریاد و فغاں	التجا کی کہ لکھوں سال وصالِ دلبر
شیخ کو درد سے تاریخ سنا دو سرور	'سیرِ جنت کو گیا یار محمد انور' (۱۳۴۰ھ)

نوٹ شیخ سے مراد مولوی شیخ محمد صاحب ہیں جو خالد ہاشمی صاحب معروف گلوکار کے والد تھے جن کے کہنے پر ایک شاعر 'دور' صاحب نے قطعہ لکھا۔ ۱۵ دسمبر ۱۹۲۱ء کو پنج شنبہ (جمعرات) کا دن تھا۔ ہجری تاریخ ۱۲ ربيع الثانی ۱۳۴۰ھ تک۔ تیسرے شعر میں پنج شنبہ کا ذکر آیا ہے۔ (حواشی از محمد حسن میرانی مورخہ ۱۹۹۹ء - ۷-۱)

پلھانا

(سرائیکی لوک شاعری دی ہک گجھڑی صنف)

سرائیکی لوک ادب دی تاریخ اتی پرانی ہے جتنا سرائیکی زبان۔ لوک ادب وچ نثر اتے نظم دے وڈے خزانے موجود ان۔ جیویں جو نثر وچ لوک قصیں اتے اکھانیں دا بہوں وڈا سرمایہ ہے ایویں نظم وچ لوک شاعری دیاں کئی صفات اچ وی مقبول ان جنہاں وچوں ڈھولا، ماہیا، چھلا، جگڑو، مکی، سرے، لولی سارے سرائیکی وسیب وچ دلچسپی نال سیٹے اتے آکھیں ویندن۔ نظم وچ کئی صفات بھلا ڈتیاں گن جیویں جو گانمن اتے مورن وغیرہ ہن۔ لیکن ہک صنف اٹھی ہے جیر ہی اچ تیں گجھی اے۔ نہ ایند اذکر لوک گیتیں دی کہیں کتاب اچ ہے اتے نہ ایم اے سرائیکی دے نویں یا پرانے نصاب وچ۔ محبتیں، نیک خواہشیں اتے دعائیں تے مشتمل اے صنف ”پلھانا“ ہے۔ پلھانا اٹھا لفظ اے جیر حاظمی یا کلا نچوی صاحب دی لغت وچ نہیں ملدا۔ ایس لفظ دا معنی ہک لفظ وچ ایویں نئیں ڈسیا وئج سبگد جیویں ”لولی“ یا ”سرے“ دا۔ بالبتہ ایندی وضاحت کیتی وئج سبگدی اے جو: ”پلھانا ہک اٹھا گیت اے جیر دے وچ ما اپنے پال (پریا دھی) کوں چنگی قسمت نصیب دی اتے بھاگ ساگ مانن دی دعا ڈیندی اے“ پلھانا صرف ما اپنے پال (پریا دھی) کوں ڈیندی اے ایندے نال بھن بھرا یا پوپتر داکئی تعلق نہیں آندا۔ پلھانے کوں پلوتے (بد دعا) دے متضاد وی سمجھیا ویندے لیکن آپنی جہت اچ پلوتے کنیں مختلف ہے۔ پلوتے والی کاراے ہک ڈو لفظیں وچ نہیں ہوندا۔ بلکہ ڈھیر مصرعیں وچ ہوندے۔ اتے ایندے وچ قافیے اتے کافی حد تیں وزن دی پابندی، شعر والی جس ڈیندی اے۔ پلھانا ڈیون ویلے ما پال کوں جھولی وچ پئی بیٹھی ہوندی اے یا پال کوں وند لاوٹن یا کھڈالنے ویلے ڈیندی اے پلھانا ہک خاص لئے یا سُر وچ ماء پال کوں ڈیندی اے۔ پال دی عمر اٹھی ہوندی اے جو اوایکوں سندا، مسکد اتے خوش تھیدارہ ویندے۔ اتے ما کوں ول ول آکھن دی فرمائش کریند ارہ ویندے۔ ایندے وچ مزاح دا ہلکا جیہاں رنگ وی ہوندے۔ جیر ہا پلھانے وچ تاں جس پیدا کریندے۔ ہک پلھانا ڈیکھو:

پتر پتر نلن
 پتر سونے دے کنگن
 پتر مند ریاں دے تھیوے
 پتریں جے میوے
 اللہ ہر کہیں کوں ڈیوے
 پتریں جہیں کھنڈ
 اللہ ہر کہیں ساں ونڈ
 پتریں جہیاں و تھوں
 اسال ہاں برابر رکھوں

پھانے سن تے کہیں ویلے ایویں بگدے جیویں ”لولی“ یا ”سہرا“ ہووے۔ لیکن اے لولی یا
 سرے کہیں انج صنف اے۔ لولی مایال کوں اوں ویلے ڈیندی اے جیر ہلے بال کوں سمھالنا ہووے۔ پھانے
 وچ لولی دے خاص لفظ ”لولی الو“ تے لا الہ الا اللہ کلمہ نہ ہووے دے علاوہ ”لے“ دا فرق وی ہوندے۔
 اتے ایویں سرے ہر ف شادی اتے پر نہیں دے خاص موقعے تے آکھے ویندن۔ اتے اے مادے علاوہ
 مایاں سکیاں سوڑیاں وی آہدن۔ لیکن پھانا صرف ماء ڈیندی اے اتے ایند او پھایا موقع او ہوندے جیرھا
 پہلے ڈیا گئے۔

پھانا ہک مختصر جیہاں مگر مکمل گیت ہوندے۔ جیرھا ماول ول ہک خاص لے وچ اہدی راہندی
 اے۔ اتے بال دلچسپی نال سندھار اہندے۔ پھانا ہک خاص انداز اچ شروع کیتا ویندے جیدے نال بال ماڈو
 متوجہ تھی ویندے اتے پھانے کوں سندے۔ اکثر پھانے آمیڈایا آمیڈی دے الفاظ نال شروع تھیندن یا
 بعض اوقات ہک لفظ ترے واری آکھیا ویندے۔ انہیں لفظیں وچ پیار تے محبت دا جذبہ بگھا ہوندے۔ پھانا
 چونکہ صرف ہک ما آٹے پال کوں نہیں ڈیندی بلکہ ساریاں میریں آپنے پال کوں ڈیندن (اتے اے گیت
 دی باقی لوک گیتیں وانگوں سینہ بہ سینہ ٹردن) ات واسطے ہر ما لفظ میڈے پتریا میڈی دھی دی جاہ تے آٹے
 پتریا آپنی دھی داناں گھدی اے۔ پھانے تے جیکر غور کرےجے تاں موضوع دے اتار نال کئی رنگ
 نظر دن۔ کچھ رنگ ملاحظہ فرماؤ۔

پال کوں پھانا ڈیندیں ویلے مادا دل آٹے پیکیں آلے پاسے ڈھیر چھکیندے۔ اتے او انہیں دا ذکر
 نہیں لفظیں نال کریندی اے۔ اتے آٹے گھر والے یا پال دے پیو دے سکھیں نال کئی خاص محبت یا

پسندیدگی دا اظہار نہیں کریندی۔ اتے فطری طور تے ایس جذبے کوں آپنے پال وچ منتقل کریندی پئی
ہوندی اے۔ ایس پلھانے وچ ایند اظہار ڈیکھو۔

آمیڈا گل گاشا

میڈیاں صا جزادیاں ماسیاں

میڈیاں ویڑھے بوڑنیاں پھپھیاں

میڈے کاج اتے رٹھیاں

میڈے ابے منجھیں ڈے منائیاں

کچھے سرے گنڈیاں آئیاں

ماء دے دل وچ اے خواہش وی ہوندی اے جو بال دا تعلق وی آپنے تائیں مائیں نال جڑے تان
جوما دا تعلق ایس حوالے آئیں پیکیں نال تان مضبوط تھیوے۔ او آپنے ایس جذبے دا اظہار کجھ ایس رنگ
وچ کریندی اے :

دنگدا دنگدا دنگدا

پتر دھی مامے دی مگدا

ماما تان سی ڈیندا

چاچا ہے زور کریندا

چاچے دی دھی اے کالی

پتر کنڈ پچھوں سمھالی

مامے دی دھی اے چٹی

پتر بانہ سراندی ڈتی

مامے دی دھی اے گوری

پتر وڈھیاں ڈیوے چوری

جیویں پہلے ڈسیا گئے جو پلھانٹا ماما پتر کوں وی ڈیندی اے اتے دھی کوں وی۔ دھی کوں ڈتے وٹھن
والے پلھانٹے وچ او ندے سانگے محبتاں، نیک خواہشاں اتے دعائیں ہوں جذبے نال ہوندن جیرھے نال
پتر سانگے۔ اتے نیانی دا احترام وی ہوندے۔ البتہ دھی کوں ڈتا وٹھن والا پلھانا ترسمتاویں رنگ اج ایں
رنگیج ویندے جو او پتر والے پلھانٹے کوں انج تھی ویندے۔ مثال دے طور تے اے پلھانا ڈیکھو :

آمیدی موئل فی لی
 میڈی ستمن منجھ کشیدی
 میڈا چو لڑا ہے پٹ سیتا
 میڈا گلا کہیں نہ کیئا

پراٹنے سرانیکی وسیب وچ بادشاہ دی عظمت دا تصور یہوں اہمیت رکھیندے۔ اوں دور دیاں روایات لوک قصیں دے ذریعے سارے وسیب وچ کھنڈیاں ہوئیاں ہن چونکہ پلھاناوی ہک پرانی صنف اے ات واسطے پلھانے وچ اے رنگ محسوس تھیندے۔ ایس پلھانے وچ مادی طرفوں پتر سائے کچھ ہیں تہم دے جذبات دا اظہار نظر دے۔

آوے آوے آوے

میڈی تال دھم دروازیں نہ ماوے
 درلما او دربانی

لنگھن ہوت، ڈے سلامی!

در دروازیں داسوڑا

میڈے پتر دا لشکر گورا

در دروازیں کوں چھجے

پتر وچ کچار ہمیں گے

در دروازیں کوں میخاں

پتر کوں وچ کچار ہی ڈیکھاں

پتر دے لائوئیں لہن اتے گھر دساوٹ دی خواہش ہر ما کوں ہوندی اے۔ شیت ایسا وجہ اے اہاں بال بانہڑے پیندایا مسیں ٹردا ہوندے تاں ما انہیں جذبات دا اظہار کرتے جتھاں بال کوں کھلیدی اے اتھاں آپنا دل وی وند لیدی پٹھی ہوندی اے۔ خواہش دا اظہار پلھانے دے رنگ اچ ڈیکھو:

آمید اگڑ بچیا

میڈی جوئے پیکڑیں رُس گئی آ

سا کوں اچ مناوئی پئی آ

منیسی کیر ہاشیر
 لکھی سورہاتے نڈھڑاڈیر
 منیسی سیڈا ابا
 جید الکھ روپیا اگا
 نہیں جذبات دا اظہار کجھ ایس پلھانے وچ وی ملدے :

صدقہ صدق
 منگی دی ڈیکھ تے ویندی لگ
 وٹا مار تے ویندی درک
 صدقہ سدا یاں
 پتریں دیاں لکھ دھریوں دایاں
 کنیں بھیئیں کنیں بھر جایاں
 سرائیکی وسیب وچ کہیں وی وجہ کنوں ہمیشاں غربت اتے بچھ رہ گئے اے ایندے باوجود ما آٹے
 پتریں سانگے چنگی خوراک دی خواہش کیتی اے ایس پلھانے وچ مادی ایس خواہش دا اظہار ملدے :

آوے پتر ابا لھا
 پتر کوں درگڑ ڈیواں پالھا
 پیہے درگڑ تروڑ
 پہہ گھیو وچ یوڑ
 جتھاں ما آٹے غربت دے باوجود پتر سانگے چنگی خوراک دی خواہش کریندی اے اتھاں پتر کنیں
 اے امید وی رکھیندی اے جو پتر وڈا تھی تے کھٹ کما اوسی اتے ما سکھ دی حیاتی گذریسی ۔ ما اوں چنگے
 ویلے دی تانگھ اچ ہوندی اے اتے پتر کوں پیہہ اہدی اے :

ٹھری ٹھری ٹھری
 پتریں کھٹ کلاہوٹی بھری
 ما کھندی اے میوے بگری
 ٹھری تاں ٹھرم جا
 ٹھری پتریں دی ما

ماء دھی دے نال محبت کنوں کئی وی انکار نہیں کر سچھا لیکن اے محبت اونجے ویلے تاں ودھ
 ویدی اے جیر جھلے ڈھیر پتراتے کھی دھی ہووے۔ کھی دھی واسطے مادی محبت والاندھار ایس پھانے وچ
 صاف ڈس دے :

آمیڈی بھاگ سدھی
 جیڈی جھلہ بھر انویں ردھی
 جاہ ڈیو دے بھر اوو
 بھاگ بھری نال ساو
 مادی نال پیار اتے او ندے چنگیں مستقبل اتے بھاگ سہاگ دی سک انہیں پھانیں وچ صاف ہے :

آمیڈی بانوٹی
 جیڈی گندل جیڈی چوٹی
 جیڈا منارے جیڈا نک
 جیڈی نتھ کھڑی پڑگھت
 پچھ جھی تے موتی ان ست
 جیڈا شریکیں اتے ہتھ

توہیں جو دھی کوں ڈتے و نجن آ لے پھانیں وچ مادی دھی نال محبت صاف ہے لیکن دھی کوں
 ڈتے و نجن والے پھانیں دی تعداد پتریں کوں ڈتے و نجن والے پھانیں کنوں گھٹ اے۔ پھانیں وچ
 جتھاں دھیریں سانگے چنگیں بھاگ سہاگ دی خواہش ہوندی اے اتھاں پتریں سانگے علم حاصل کرن
 دی خواہش وی ملدی اے۔ اے پھانا ڈیکھو :

پتر آیا ہے وچ وچ
 قرآن کتاباں کچھ وچ
 ۔۔ رحل پارنیں والا ہتھ وچ
 پڑھی اندے سنگتیں دی ستھ وچ

اتلے پھانے کوں پڑھ تے جتھاں علم دی اہمیت واضح تھیدی اے اتھاں ما دے مذہب نال لگاؤ
 دے سچے جذبے دا ثبوت ملدے۔ اتے او ایسورنگ آپنے پترتے چاڑھن چاہندی اے۔ ایس پھانے وچ
 اے گلہ تاں کھل ویندی اے۔

ہات ہات ہات

پتریں کوں تریں پگھلیں دی تات

ہتھ وچ تسلیج دے، کلمہ ہے وات

پتریں اتے دھیریں دے حوالے نال کچھ پھانٹے بے وی ملدن جنہیں دے وچ پال ساکے ماء
دیاں نیک خواہشاں ظاہر ہن۔ ہر پھانٹے دی آپنی چس ہے اتے ماء دی محبت دا اظہار ہک من بھانوٹے
انداز وچ ہے۔ ڈو پھانے دھی ساکے ہن اتے بے پتریں ساکے ہن دھی ساکے پھانے ڈیکھو:

☆ صدقہ دے ماء ویندی

سر سوہنیں نال کچیدی

ہتھ میندی نال رنجیدی

☆ مول ملی فی نہ رنی کرے

بارھاں ہتھ چنی کرے

چپے جیڈی جتی کرے

ٹھم ٹھم ٹری کرے

☆ بسم اللہ ہی بس

پتر ہر دم کھڑن ڈس

بسم اللہ دے ویلے

پتر اٹھن روز سویلے

بسم اللہ کر آکھاں

پتر مانن رتاں ساکھاں

بسم اللہ ہیں کتی

پتر ستیں شہریں جتی

☆ آتوں میڈا ہوت

ساڈی اللہ وئی اے جھوک

ساڈی خاوند لئی اے روت

☆ صدقہ دے تال سے وار تیں

دھوبی دھو آوے سئے وار میں

دھولی دال اے بھارا

میڈا پاؤں والا ہزارا

☆ لتی لتی لتی

پتريس کوں وانہ لگے تتی

نہ لگے تاجھولا

پترا پئی اماں داوندولا

پھانے کوں پڑھتے اے احساس تھیدے جو ماء دے دل وچ اپنے بال (پتر یادھی) دی خاطر کے
جتا محبتاں، نیک خواہشاں اتے پاک جذبے موجود ہوندن۔ اتے او انہیں دا اظہار کیویں من موہنے
اتے دل کوں چھکن آلے جذبے اچ کریندی اے۔ اوندے لفظ لفظ کنیں پال سا لگے اوندی محبت وئیدی
پئی ہوندی اے۔ تے جیرھے ویلے خاص لے دے وچ پال کوں پھانٹا ڏیندی پئی ہوندی اے تاں سارا
ماحول احترام آواں ڏو متوجہ ہوندے کاغذ تے لکھیا ہوا پھانٹا تو نہیں جو ماء دے وا توں نکدے ہوئے پھانے
دے مٹ نہیں دل دی ایندے وچ موجود محبت اتے خلوص دا جذبہ پڑھن آلے کوں آپ دو چھک
گھدے۔

اچ دے تیزی اتے ترقی دے دور اچ تو نہیں جو پھانے مکدے یا بھلدے ویندن لیکن بہوں
ساریں میریں دے دل وچ آپنے ”وڈیریں“ کوں سیے ہوئے پھانے اچاں وی محفوظ ان۔ اتے او آپنے
پالیں کوں ڏیندین۔ پھانے دی ٹھیٹھ اتے خالص زبان اوندی قدامت دا ثبوت اے۔ پھانے سا ڏے ماضی
دیں خوبصورت روایتیں دا امین اے۔ محبتیں اتے پاک جذبیں دے اے گیت تو نہیں جو اچاں تیں کتابیں
دی شکل اچ کائے نی، لیکن انہیں کوں ماء دے سینے وچوں کئی نہیں کڈھ سکدا۔ جے تو نہیں ماء دی محبت
زندہ ہے اے گیت ہر ماء دے وا توں کہیں نہ کہیں رنگ اچ سئیدے راہمن۔

صادق نامہ

مدھیڈ نیر سید نذیر علی شاہ مرحوم کی معرکہ ملا راء انگریزی تصنیف کا اردو ترجمہ

نظر ثانی و اضافہ: عثمان شاہ

مترجم: صلاح طاهر

سابق ریاست بہاولپور کی تاریخ کے گم شدہ اوراق - والیان ریاست کے افسانہ ہائے زندگی

سرانیکا ایسی مجلس کا دوسرا ایڈیشن اضافوں کے ساتھ ۱۵۲ صفحات، رنگین سرورق، مجلا قیمت = ۷۵/ روپے

میں دانشور بن سگھداں ؟

دانشوری کوئی سیرے مانے دی خیرات کا نئی جو میگوں جنیل ء جگھت ڈتی ونجے، تے نہ تعویذ یا پھل دھاگے پاؤن نال آندی ہے، تے نہ وت دم درود تے جنتر منتر نال آسی، بھل اینکوں کماؤنا پوندے، ایندے واسطے جیڑھیاں ضرور تاں تے صلاحیتاں دی لوڑ ہے اونہ جان میڈ پے اندر ہن یا کا بنا۔ جیویں جو ہندے واسطے ایہ ضروری ہے جو او گالھیں دا بگھوڑ ہووے، ہکی گالھ تے اڑیار ہووے تے اونکوں چھک تان تے آپنے مطلب ڈو پھیر ڈیوے، آپنی ٹٹ تے اڑیار ہووے تے ڈو جھے دی اصلوں نہ منے۔ جتنا ضدل تے تنھل ہو سی اتنا پکا دانشور جسی۔ بعضے ویلے ایسا خوبی نہ وی ہووے تاں دکان چکاوٹ دا کوئی بیار ستاکڈھیا ونج سگھدے۔ مثلاً ایہ جو چوں یاراں بیلیاں کوں ٹکر پانی کھواپلو اسگھدے، نکا بھلا سگھدے، تاں وی کم چل پوندے، کیونجو ہن اونکوں بولن دی لوڑ کا نئی پر ہن اوہے ٹکڑیل یار نمک حلائی کرین تے اوندی دانشوری دی چفیر دھم پے ویسی۔

ہک ہیا ڈھب وی ہے، جیا! جیکر پیسہ بندے دے پلے ہے، تے سیت سولی ہے تاں کتاباں گھن گھن تے کٹھیاں کیتی آوے، بیشک پڑھ نہ سگھدا ہووے یا انہاں توں فائدہ نہ چا سگھدا ہووے، پر انہاں کوں لکا سانجھ تے ضرور رکھے، تاں جو لوڑ ویلے کہیں غرضاء کوں بلیک میل کینا ونجے تے اوں کنوں آپنی دانشوری منوائی ونجے۔ نال نال آوٹ و نجن والے مہمان پر انھیں تے آپنی علمیت تے فضیلت دا روپ وی سٹیا ونجے تاں جو اووی منوں تھی و نجن۔

اچھا ایندے واسطے ایہ ضروری کا نئی جو بندہ کریندا کیا ہے پیشہ پردی کوئی قید کا نئی بندہ کجھ دی کریندا ہووے، کہیں سرکاری دفتر وچ نوکر ہووے، رڈھ واہی کریندا ہووے، استاد ہے تے بھانویں شاگرد، دکاندار ہے یا ڈاکدار، تے بھانویں شہر محلے دی کہیں بگلی اچ چھو لے وچیندے، اودا دانشور تھی سگھدے، پر شرط اے ہے جو اوںدا کہیں نہ کہیں ٹولی (گروپ) نال تعلق ضرور ہووے۔ جیکر کہیں جاہ یا محفل بیٹھک اچ اوںدا نال گھن والا موجود ہے تاں وت او زندہ باد ہے کچھے اوںدا ریڈیو تے کنٹریکٹ وی ہو سی تے ٹی وی تے الاسیت نوٹووی نظر سی۔ جیکر اینویں نہیں تاں وت جتنا ڈاڈا دانشور ہے گھر بیٹھا مکھیاں مارے اوندی گالھ کوئی نہ چھسی۔

ریٹھی خوبی سک! ایہ دانشوری نری پری ڈو جھیاں دی بھلائی چنگائی واسطے ہوندی ہے۔ بالکل سیاست والی

کار، جیویں سیاست دان عوام دی خدمت دے جذبے ءچ بڈھے دے ہوندن تے مسائل دے سمندر ءچ ٹہی ماری راہندن تے صرف دو ٹال والے ڈیہاں جذبے کوں چوکھا کرٹ واسطے باہر نکلدن۔ اینویں دانشوری خدمت خلق کریندن، نہ تاں آپ ایہ دانشور اندروں کامل تے مکمل ہوندن اتے انہاں کوں کوئی سدھ پدھ دی لوڑ نہیں ہوندی (کچھ لوک انہاں کوں جماندرو دانشوری آہدن)۔ سارا سارا ڈیہاں ایہ لوک ”انسانی حقوق“ دیاں چالھیں کریندن۔ جگ جہاں دیاں قوماں تے تھیون آلے ظلم تے ڈیہپ دے خلاف احتجاج کریندن۔ بے کڈاہیں کوئی آہروں یاہروں تھیو اچھا تھی پووے یا کہیں سڑک بٹے کہیں کوں دھک پھٹ لگ پووے تاں اینویں منہ بے پاسے پھیرتے کچھ قدماں نال لگھندن، جیویں کوئی حرام موئے زناوردی ہووے۔ وس ویسب دے ڈکھ درد نال انہاں دہاں ڈکھ دے، اتے اپنیاں لکھتاں، نظم تے نثر وچ ایند اپنا پنڈن، وت جڈاں انہاں دی دھانہ فریاد حکمراناں تیں جھدی ہے، تاں او انہاں کوں سڈ تے ”قرب خاص“ تے ”خلعت فاخرہ“ نال نواز ڈیندن۔ ول ایہے لوک انہاں حکمراناں دے حق وچ دلیلاں ڈیندن تے اپنیاں وسییاں دی جہالت، نااہلی تے مستی السستی دے روٹنے روندن۔ اپنے ویسب ءچ ترمیم تے تھیون والے ظلم تے جبر انہاں دے خاص موضوع ہوندن، اتے اپنیاں تحریراں تقریراں وچ گج وچ تے ایس ظلم دے خلاف آواز چیندن، تے ایس ظلم کوں روکن واسطے دھاڑ پٹ کھیندن۔ پر جیہڑاں انہاں دی آپنی ڈھی بھین آٹے حقوق دی گالھ چا کرے تاں او کوں کفر دے برابر سمجھیا دیندے، تے اوں مرتد کوں قتل کرن واسطے کاتیاں کھاڑیاں کلا گھندن۔ اوں دیلے انہاں دی ساری دانشوری، روشن خیالی انہاں دے بچے وچوں نکل چکی ہوندی ہے تے کورے دے کورے کودن نظر آندن۔

دانشوراں دا ہک ہیا طبقہ وی ہے۔ جنہاں ءچ آتلیاں ڈسیاں ہوئیاں خوبیاں ءچوں کوئی نہیں ہوندی تاں او ہک وکھرے طریقے نال دانشوری دے خواب ڈیکھندن۔ انہاں ءچ زیادہ گھڑی چڑھدی جوانی آلے نیگراں دی ہے۔ ایہ شودے کھوہاں وستیاں ءچوں پڑھن سکھن دی خاطر شرماں ءچ آندن تے اتھاں سرکاری دانشوراں دے ہتھیں چڑھ ویندن۔ وچارے انہاں دے گوڈے گئے پکڑیندن تے گھر دے سڈ سوال کنوں لاتے سرکاری کم کار تیں بھج تے کریندن، پر او ظالم انہاں دے مستقبل نال کھیڈن دا مکروہ دھندا کریندے رہندن، ایہ تو نہیں جو انہاں شودیاں دانہ کیریر ہنڈے تے نہ اودا نشور بن سگھن، تے نہ وت او پچھوں تے منہ کرٹ جو گے راہندن۔

جیکر میں آ۔ پنے گروان ءچ جھاتی پانواں تاں میکوں کوئی ہک گن وی امجھا نہیں نظر دا۔ کیونجہ تاں میں کہیں کوں لگا بلہا سگھداں، نہ میڈے پلے پیسہ پا جو میں لا بیریری ہٹا سگھاں۔ کوئی دانشوری میڈا سکا سوہرا کاسنی، کہیں دے گوڈے گئے میڈے کنوں نہیں پکڑیندے۔ کہیں ٹولے نال وی میڈا تعلق کاسنی، ول بھلا تاں آپ سوچو جو میں دانشور بن سگھداں؟

نندر

اج تر تھی رات ہی زہرہ کوں جاگدیں ہوئیں۔ تاکی وچوں پیلا ادھورا چندر گھلاں کھاندا نظر دا
پیلا۔ ٹھڈیاں ہو اواں جیر دھیا ٹاہلیاں نال کھسکار کریندیاں پیاں ہن۔ ہن چپ کر گیاں ہن۔ ٹٹہر
جیر دھافض وچ کوئی درد یلا ڈوبڑا دواگاندہا پتہ نہیں کتھاں چلا گیا ہا۔ ہن تاں ٹڈیاں وی پولیدیاں پولیدیاں
تھک گیاں ہن۔ ہر شے سم پئی ہئی۔ اسمان وی تے زمین وی۔

زہرہ جاگدی پئی ہئی۔ لحظے کھن کیتے اوندیاں پپلیاں ہک بے نال رل ویندیاں۔ پرول وی او
جاگدی پئی ہوندی ہئی۔ وڈی ظلمن ہئی اوندی ممتا۔ اوکوں ذری جھی گھل وی نہ کھاوٹ ڈیندی۔ او ول
ول نکلے سعود دے متھے تے ہتھ رکھدی۔ بخار لتھا۔ ؟ ساہ ٹھیک آندا پئے ؟ ممتا اوندے توں پچھدی
تے اوکوں ول ول مسعود کوں ہتھ لاتے جواب ڈیونا پوندا۔ ایویں اج تر تھی رات وی لنگھ گئی۔ سویرے
اوں ٹھڈے پانی نال ناشتہ کیتا تے سعود کوں چاتے ہمسائی نبیلہ کول چلی گئی۔

”نبیلہ۔ میڈی پیاری بھین۔ بس اج دے ڈینہہ اینکوں آٹنے کول رکھ گھن۔ تیکوں ڈیساہم
تا، سرکاری ہسپتال وچ کوئی بیڈ خالی نہ ہا۔ اج شام کوں میکوں تنخواہ مل ویسی۔ ایکوں چنگے جے ہسپتال وچ
داخل کر اڈیاں۔ ول ہیڈاکم ختم تھی ویسی۔

”ہمار بال کوں سنبھالٹ اسان کم کائینی۔ خیر رکھ گھدی ہاں۔ پر جلدی آونجیٹ۔“
زہرہ شکریہ آہدی چلی گئی۔

دفتر وچ اوندے سارے کو لیکز کم وچ مصروف ہن۔ شعبہ ای امچھا ہا۔ کیس دی ذرہ جی غفلت
نال کافی نقصان تھی بچھ اہا۔ زہرہ وی آٹنے کمپیوٹر دے اگوں بیہہ گئی۔ اے دفتری کم اوندی شخصیت نال
ذرہ نہ رلدا ہا۔ اوہ نرم نرم جذبیات تے سوہنیٹس وٹھ لفظاں دا بنجوک کرٹ والی شاعرہ ہئی۔

اوندیاں نظماں ہر معیاری رسالے وچ چھپدیاں تے بہوں پسند کیتیاں ویندیاں ہن۔ خاوند دے
قوت تھی و نجن دے بعد اوہ کلمی راہندی ہئی۔ وچھوڑے تے کھپے دے ڈکھ نیں اوندے ہک ہک حرف
کوں محبت دے مفہوم دے نویں رنگ ڈتے ہن۔ اوندا ادبی حلقیاں وچ ہک مقام ہا۔ تے دفتر والے وی

اوندی پھول عزت کریندے ہن۔

اب ترے راتاں جاگن دے بعد نہ تاں شاعری دے لفظ اوندے فیڑے پے آندے ہن تے نہ
کپور دی زبان اوندی سمجھ وچ پئی آندی ہئی۔ او دماغ تے پھول زور دے تے کم کریندی پئی ہئی۔
اوندیاں پہلیاں ول اولاتلے نو دیاں۔ مندر ہوا دے جھولے دی کار اوندیاں پہلیاں کول چمدی تے او ولا
ولاسر چھنڈک بڑندی۔ اب تر تمھنھا ڈہنہ ہا اوں صرف چاہ پیتی ہئی۔ مہینے دے چھیکری ڈہنہ ہن۔ پتر دیاں
دوائیں گھن دے بعد او صرف چاہ ای پئی سبھدی ہئی۔ تے ہن تاں او کول ایویں گلد اہا جو ہک کپ وی چاہ پئی
گھدی تاں چھنڈ آویسی۔

جیکر میں ریچر بیک وچ ہک ادھ گھنٹہ وی سم پوواں تاں فریش تھی ویساں تے شام تئیں سارا کم
ارام نال کر گھنساں۔ اے خیال شعاع بن کے اوندیاں اکھیں وچ لٹھکیا۔

دفتر دے پچھوں ہک پلازہ ہا۔ اوند ا کلاس فیلور ریحان پبلشر ہاتے اوند اتھاں دفتر ہا۔ دفتر دے نال ای ہک
وڈا کمرہ ہا۔ جیدے وچ پھول ساریاں کتاباں دی تندیر لگی پئی ہئی۔

اوہک چاتے جلدی نال ریحان کول چلی گئی۔ او کول ساری گالھ ڈس تے یولی ”ریحان! میڈے گھر آون
دجی ڈارستہ ای ہک گھنٹے دا ہے تے اتنی دیر دی میکوں بیک ہے۔ جیکر میں صرف ہک گھنٹہ کتاباں والے
کرے وچ سم پوواں تاں سارا مسئلہ ای حل تھی ویسی۔“

”نہیں نہیں! ریحان ویل گیا۔ کوئی گاہک اتھاں چلا گیا یا گھروں کوئی اتھاں آگیا تاں کیا آکھسی جو میں
اڈے ہک عورت کول سمائی پٹھاں۔“

”عورت“ زہرہ والا سب وچ پھس گیا۔ میں تاں اتھاں سیڈھی بھین دی حیثیت نال آئی ہاں۔ میڈی کلاس
فلور۔“

”اوتاں ٹھیک ہے زہرہ! پر پلیز آپنی طے میڈھی پوزیشن کول سمجھ۔ آئی ایم سوری زہرہ۔“

زہرہ پوڑیاں لہندی پئی ہئی جو ہمد م او کول خیال آیا ایس پلازے دے نال ای فلیٹ ہن۔ ہک فلیٹ وچ
اوندے چھوٹے بھر ادا دوست سلمان رہند اہا۔ ڈوجھے شہر توں اتھاں پڑھن آیا ہا۔ میڈیکل کالج دے پہلے
سال وچ ہا۔ ویک اینڈ تے زہرہ دے بھر اکول آویندا۔ ویسہ اکو بیسہ سال لاں داسدھاسا دانیگر۔ ہن تاں
کالج کول آگیا ہوسی۔

زہرہ نے سوچیا تے فلیٹ دی بیل کیتی۔ سلمان باہر نکھیا تاں زہرہ کول سکون جیہا مل گیا۔ اوں سارا مسئلہ
اوکول ڈسیا

”صرف ہک گھنٹہ کیے مانی“
”نو پر الم باجی۔ تاں میڈے کمرے وچ سم پو میں نال والے کمرے وچ پہہ وینداں۔“

”اچھا۔ اتھاں کوئی ڈسٹرب تاں ناں کر یسی؟“

”کوئی ناں باجی“ سلمان نے جلدی نال ہیڈ شیٹ سدھی کیتی تے سر ہانار کھ کے ڈو جھے کمرے چلا گیا۔
زہرہ ہیڈ تے ایویں ڈسٹرب جیویں صد میں داپنڈا بھوگ تے آندی پئی ہووے۔ مندر نے اونندیاں اکھیں تے
آپنا ہتھ رکھ ڈتا۔

حالی پنج منٹ ای تھئے ہوسن دروازہ وچیا۔ زہرہ نے وڈی مشکل نال اٹھی تے در کھولیا۔ سلمان لفافے وچ
سموے گھدی کھڑا ہا۔

”اے کھا گھنوبا جی۔ تما کوں بچھ لگی ہو سی۔“

”اوہور کھ ڈے۔ اے تاں ونجن ویلے کھا گھناں ہا۔ کچی مندر وچوں اٹھا ڈتی۔“

زہرہ اختی تھی تے پولی تے ول جیویں او کوں آپنی غلطی دا احساس تھیا۔

”تھینک یو مانی۔ ایں تکلف دی لوڑ تاں ناں ہئی۔ رکھ ڈے۔ اٹھی تے کھا گھناں۔“

اے آکھ تے زہرہ نے در ولایا تے بسترے تے ڈھہ پئی۔

کچھ دیر بعد ولادر کھڑ کیا۔ زہرہ دا دماغ بتور دی کارتپ گیا۔ اوں در کھولیا تے وڈی مشکل نال آہنٹ لے
کوں نارمل کرتے پچھیا۔

”ہن کیا گالھ ہے۔“

”باجی۔ میڈا اتھاں پین رہ گئے۔ میں ضروری نوٹس ہٹاؤٹے ہن۔“

”اچھا۔ ہن در کھلیا پئے۔ میکوں ناں جگاویں۔ جو کچھ گھنٹا ہووے چپ کرتے گھن گھنیں۔“

زہرہ نے ایسیاں گھدیاں آکھیا تے بسترے تے چلی گئی۔

زہرہ کوں ستیاں ڈاہ منٹ وی ناں تھئے ہوسن جو کچی پکی مندر وچ او کوں ایویں لہجیا جیویں کوں خواب وچ

اوندے والاں تے ہتھ پھریندا پیا ہووے تے دل اے ہتھ اوندے کن توں تھیدا گل تئیں آگیا ہا۔

زہرہ نیں اکھیں کھول ڈتیاں اپنے اتے سلمان کوں نويا ڈیکھ تے اوندا ساہ کھڑ گیا۔ اوہ اٹھن لگی تاں سلمان

نے اوندے ڈوہیں مونڈھیاں تے آٹے ہتھاں نال بار سٹیا۔

”سم پو زہرہ۔“

اوہ ہو لے نال نرم لہجے وچ پو لیا۔

”زہرہ۔“

اوپر ہلکے نال اٹھی ہنشی تے آپنا بار چاتے سمجھے پھر نکل گئی۔

کپوڑ دے اگوں ہنشی زہرہ تے مندر تاں ول ول حملہ کریدی ای پئی ہئی۔ ہن ذلت دے احساس نے وی اوکوں لوہان کر ڈتا ہا۔ اوندے اگوں لال خونی رنگ کھنڈ گیا ہا۔ تے اوکوں کپوڑ دے لفظ وی رتے لال پے نظر دے ہن۔ پتہ نہیں چھٹی تیں او کیا کریدی رہی۔ شام کوں تنخواہ گھن تے او گھر بھیجی۔

اگلے ڈینہہ بال کوں ہسپتال داخل کراتے اود فتر گئی تاں باس نے اونڈیاں کل دیاں غلطیاں گنوا تے آپنا نقصان ڈسیا۔

اوباس جیڑھا احترام وچ اوندے نال کھڑا تھی تے گلہ کریدا ہا۔ اج غصے وچ پتہ نہیں کیا کیا پیا آہدا ہئی۔ دفتر وچ اوندی عزت داجیڑھا تاج محل اسریا ہو یا بادھڑام کرتے زہرہ دے اتے ان ڈٹھا۔

بال پتہ نہیں ٹھیک تھیا یا نہ۔ پر او مہاندری شاعرہ جیڑھی صرف ہک گھنٹہ کیتے سمن چاہندی ہئی برین ہیمرج نال دی مندر سم پئی۔

حکومت پنجاب کنوں کالجیں تے لائبریریئیں کیتے منظور تھیاں بوٹیاں کتاباں

۱۰	فردوس ٹھگال	۵۰/ =	۱	لغات فریدی	۴۰/ =
۱۱	خواباں وچ خیال	۲۰/ =	۲	سرائیکی اردو ڈکشنری	۲۵/ =
۱۲	سیج پھلاں دی سیج ڈکھاں دی	۲۰/ =	۳	سرائیکی اردو بول چال	۳۰/ =
۱۳	رستم تے سہراب	۱۵/ =	۴	سرائیکی قواعد تے زبان دانی	۴۵/ =
۱۴	کٹکالیاں	۱۵/ =	۵	سرائیکی اور اس کی نثر	۵۰/ =
۱۵	توبہ زاری	۳۰/ =	۶	سرائیکی زبان تے ادب	۵۰/ =
۱۶	کوڑا خواب	۱۵/ =	۷	سرائیکی شاعری دے اوزان تے قوانین	۲۰/ =
۱۷	سوہنے دا خلق	۳۰/ =	۸	سرائیکی سمل	۱۵/ =
۱۸	خیابان خرم	۴۰/ =	۹	سرائیکی مطالعے دے سوسال	۵۰/ =

ملن دا پتہ :- جھوک سرائیکی سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور

لال بتی

سیکنہ زور نال پھلیں دی ٹوکری بھکائی۔ رتے رتے گلاب دے پھل اتے انہیں دیاں پتیاں چھوٹے جہیں کمرے وچ کھنڈ گیاں۔ کمرے دی ہک چند جیڑھی بورچی خانے دے طور تے استعمال کیتی ویندی ہئی، اوندے وچوں ماء انھی کے جلدی نال سیکنہ دے کولوں آئی، اوں گھبرائی ہوئی آواز اچ پچھیا ”خیر تاں ہے سیکنہ! کیوں کاوڑ وچ ہیویں کیاوت پھل نہیں وکے؟“

”ہا اماں! اج پھل نہیں وکے“

”پھل نہیں وکے تاں ایندے وچ انہیں داکیا قصور اے جو توں اتنی بے دردی نال انہاں کوں بھکاماری۔ رزق دی توہین نہیں کریندی پتر!“ اوں کمرے دے تل تے کھنڈے ہوئے پھل چند تیں آکھیا۔

سیکنہ کوں اپنی غلطی دا احساس تھیا تاں او دی پھل چنٹ پئے گئی۔ ”ہاء توں ٹھیک آہدیں۔ انہیں دی تاں میں پہوں حفاظت کریندی آں پتہ اے اماں..... جتھاں میں کھڑی راہندی ہاں! اتھاں ذرا جیہاں پچھانواں ہوندے تے میں وی پھلیں کوں رکھی کھڑی راہندی آں۔ آپ سارا ڈینہہ دھپتے کھڑی راہندی آں جو کتھائیں ایہ پھل کماٹنے نہ تھی و نجن۔ اماں توں وی تاں میکوں کہیں ویلے پھل آہدی ایں۔“

”ہا پتر! توں میڈا پھل ای تاں ہیویں۔ میڈی خوشبو نال تاں میڈی ساہ آندی ویندی اے۔“

”اماں ہک گالھ آکھاں میں وی پھل آں ایہ وی پھل ان۔ میں تے آٹنے پھلیں دی اتنی حفاظت کریندی آں۔ پر توں تاں اینویں نیویں کریندی۔ میں سارا ڈینہہ کپڑا پسا پسا کیس انہیں تیں سیڈی آں تے توں میکوں دھپتے بھیج ڈیندی ایں۔“

”انجھیاں گالھیں نہ کیتیاں کر سیکنہ، تیکوں کیا پتہ میں میڈے بھالے دی سولی تیں کتنی اوکھی تھی کے باہندی آں۔ میں وی تاں سارا ڈینہہ کم کریندی آں۔ تیکوں پھل پو ڈیندی آں۔ پھل کٹھے کر آندی آں۔“

”ایہ تاں صحیح اے پر میڈے حصے وچ پہوں اوکھا کم ہے۔ میڈے کولوں تاں سر کچن کیتے بو چھن دی

ہائی۔ ہک لیر اے جہڑی گئی نہ سی ڈکھدی اے تے تاں دھپ۔“

ماء بڑپ کے اوکوں ہگل نال لاگھدا۔ ہک ممتا ای تاں ہئی اوکوں ڈیوٹن کیتے۔ اپنی ڈسکار ٹھڈے ساہوچ لکا کے اوں سکینہ کوں سینے نال لاگھدا۔ جو ایندی آواز اوندے کنیں وچ سہے آلی کار لندی پئی ہئی۔ ڈسکار دفن کیتس تاں ہنجوں واہوٹ لگ پئے۔ سکینہ دے رخ تے ہنجوں دیاں پھینگاں بگیاں تاں اوں سر چا کے آکھیا ”اماں وت توں رووٹ پئے گئی ایں۔ توں تاں آہدی ہانویں جو زندگی ہک کھیڈا اے۔ کوئی بازی کیوں کھیڈوے اتے کوئی کیوں نہ۔ ایہ کیہن جھہی کھیڈا اے جیدے وچ توں ہمیشہ رو پوندیں۔ اماں رقیہ کوں ہیں واسطے اپنی کھیڈ وچوں کڈھ چھوڑیندے ہیں جو جیڑھے ویلے او ہرن پوندی یا دکھی تھیدی اے رووٹ پئے ویندی اے۔ میکوں اوندے کو لھوں پہوں کاوڑ لگدی اے۔ اماں توں وی او ہو کم کرڈتی۔ توں رو ویسیں تاں تیکوں وی زندگی دی کھیڈ وچوں کڈھ چھوڑیں۔“

ماء رووٹ بھل گئی تے اونڈیاں چالہیں تیں غور کرن پئے گئی۔ ”سکینہ! تیکوں ایہ چالہیں کون سمجھدے۔“

”کوئی ناں اماں! ایہ ساریاں چالہیں توں آپ کر کے بھل ویندیں۔“

”اچھا ایہ ڈساجو کاوڑی کیوں ودی ہانویں جیڑھے ویلے تیکوں ہر شے دی سمجھ اے؟“

”اماں میں تاں لال بتی تے ناراض تھی ودی آں۔ اماں او میڈی سہیلی اے میکوں او چنگی لگدی اے کیوں جو جیڑھے ویلے او بلدی اے تاں میکوں پھل وچنڈا موقع مل ویندے۔ آج میں اوندے کولوں رسی ودی آں۔ جیڑھے ویلے کوئی پھل گھنڈ پوندا ہا او دسم ویندی ہئی۔ او جلدی نال اگوں ودھ ویندے ہن۔ پتہ اے اماں..... میکوں اے لال بتی چنگی وی لگدی اے تے میکوں جیرت وی تھیدی اے جو ہک کئی جیہی بتی ایہ سویں کاریں کوں روک ڈیندی اے۔ اماں کہیں ویلے میڈا دل آہدے جو میں وی لال بتی بن ونچاں میڈے اشارے تیں اینویں مخلوق رک ونجے۔ اماں ایہ میڈی دلی خواہش اے۔ بندہ جیڑھا کچھ سوچیندا رہ ونجے او تھی ویندے۔ کل کر مون بابا ایہ چالھ اپنے پتر کوں ڈسیندا پیا ہئی۔ اماں میں وی ارادہ کر گھدے جو ہک ڈینہہ میں وی لال بتی آلی کار پوری ٹریفک روک ڈیاں..... توں تاں کمر بٹھی ہو سیں۔ تیکوں پتہ کیوں لگسی۔“

ماء جیرانی نال اوندانہ ڈیہدی رہ گئی۔

دنیا دے کثیف تے گندے سمندر وچ ساہ گھن دا ایہوتے ہک ذریعہ ہئی۔ کہیں کہیں ویلے اوکوں اینویں لگدا ہا جو سکینہ دیاں چالہیں کہیں خاص واقعے دا اشارہ ہن۔ خدا جانے کیا تھیوٹن آلاہے۔ ایندے

اگوں اوکھ نہ سوچ بھدی ہئی اوندے گھر دا ڈیو اسارا پئے۔ طوفان دی زد و بچ ہوندے۔ اللہ اوندی حفاظت کرے۔!

سیکنہ دا پیو وی اینویں چاہیں کریند اہا اونکوں وی کہیں دی نظر کھا گئی۔ او سیکنہ کوں وی ہنجی دی ہئی جو "توں کہیں نال الایانہ کر"

ہک ڈینہ سیکنہ گھر آئی تاں اوندے رخ تیں بگھر دے ہلکے ہلکے قطرے ہن، ماء گھبراکیں پچھیا: "گالھ اے سیکنہ؟"

"کچھ نہیں اماں! کیا میڈے منہ تیں کوئی شے بگی کھڑی اے"

"کیوں پتر کیا ہے؟"

"اماں ہک جوان اہج بہوں غور نال میڈو ڈیہدا پٹھا ہا۔ اوں میکوں آکھیا تے کچھ نہیں پر اوندے اکھیں کوں میکوں بہوں ڈر لگدا پیا ہا۔"

ماء غور نال سیکنہ دو ڈٹھا تاں اونکوں احساس تھا جو سیکنہ دے منہ توں نظر ہٹاؤں دل نہیں کریندا۔ او عمر دی اٹھی منزل تیں آچکی اے جتھاں سب کچھ دینج ویندے شکل شباہت، جذبے، سوچاں تے اونکوں ڈیکھن آلیاں دنیاں دیاں نظراں۔

سیکنہ دی ماء دا دل دہل گیا۔ اوں جلدی نال اکھیں تلے سٹ گھدیاں۔

اوں ول سوال کیتا "کیا ہے اماں؟ توں کیا سوچن پئے گئی ایں؟ اچھا ہٹ میں آپ شیشہ ڈیہدی آں"

"نال نال سیکنہ! توں شیشہ نہ ڈیکھیں" اونہ چاہندی ہئی جو سیکنہ کوں احساس تھیوے جو اوندے وچ کئی گالھ توجہ وٹاؤں آلی اے۔ کتھائیں ایہ احساس تے عمر دا ایہ دور رُل نہ و نجن۔ جیکر ایہ رُل گئے تاں سیکنہ کوں بہوں دور گھن وین۔ اوندی حیاتی وی ہک پھل جتنی تھی ویسی جیہوں کوئی گھڑی ڈو گھڑی نال رکھن واسطے گھنسی تے و لازمانے دی دھوڑتے مٹی دے حوالے کر ڈیسی۔

"نہ سیکنہ دھیریں شیشہ نہیں ڈیہدیاں۔ شیشے وچ بدروحاں قید ہوندن۔ جبرہ ہیاں ڈیکھن آلیں تے قبضہ کر گھدن۔ پچھے جبرہا کچھ چاہندن او اوں چھوہر کولہوں کرویندن۔"

"واہ اماں! توں وی عجیب چاہیں کریندی ایں۔ انہیں کوں بدروحاں کچھ نہیں آہدیاں جبرہ ہیاں کاریں وچ یہہ کے شیشہ ڈیہدن۔ پتہ ہئی اماں جبرہ دے ویلے لال بتی بلدی اے تاں اکثر ترسمتیں شیشہ کڈھ کے ڈیکھن پئے ویندن۔ اود دھیریں نہیں ہوندیاں یا انہیں دے شیشے وچ بدروحاں کائنی ہوندیاں۔"

"ہک تاں تیڈے نال گالھ کرن فضول اے۔ انہیں ترسمتیں دے برتیں وسیب دے پیریں دا ہتھ

اور مے۔ جبرھا انہیں کوں بدرو حیں کنوں چیدے۔ اساتے بے پیرے تے بے سینکے ہیں۔ پتر!
اسا کوں ایہ گاہیں زیب نہیں ڈیندیاں۔“

اوں ماء دی گالھ من گھدی۔ پر ذہن دی کہیں چند وچ ایہ خیال وی پہہ گیا جو میں انہیں
بدرو حیں کوں ضرور ڈیکھساں۔ بے ڈینہہ او گئی تاں او بندہ وی آ گیا۔ او وی شاید فٹ پاتھ تیں جتیاں
پالش کرن آ باہندا ہئی۔ سیکنہ کوں اوندے ڈیکھن نال کاوڑ لگدی ہئی۔ ہک ڈینہہ او کاوڑ وچ آ کے
اوندے کولوں لگی گئی۔ اوندے کولہو پھٹن پے گئی جو کیا میڈے منہ تیں روغن تھیا کھرے، توں میڈو غور
نال ڈینہہ اٹھیں۔

اول خبیث کھل کھل کے آکھیا جو ”تیں کڈا ہیں شیشہ نہیں ڈٹھا۔ ڈیکھیں ہاتین میڈے کولہو پھٹن دی
جائے..... اوں گالھ ادھوری چھوڑی ڈتی۔“

سیکنہ اتھوں ول آئی تاں ولا ولا اوندے ذہن وچ اوں جوان دی گالھ آندی پئی ہئی۔ پر او نکوں
اوندے ڈیکھن کنوں کاوڑ لگدی ہئی۔ ات واسطے اوں زیادہ نہ سوچیا۔ ماء وی اوں ڈینہہ دی الجھن وچ ہئی۔
او وی سمجھدی ہئی جو سیکنہ کوں گھر بلھاوٹ دا ویلہا آ گئے۔ ہک ڈو ڈینہہ اوں او نکوں بہانے نال کم تے ناں
ونجن ڈتا۔ جبرھے ویلے تو اٹھا تھیا تاں مجبوراً او نکوں ولا بھج ڈتس۔ ہٹن او سویرے کنوں لاشام تیں بے
قراری نال دھی دا انتظار کریندی ہئی۔ او نکوں سمجھاوی چھوڑیندی ہئی جو وادھو گالھ کہیں نال نہ کریں۔
میں معذور نہ ہوواں ہاتاں تیکوں کم تیں نہ بھجیاں ہا۔ او او نکوں زمانے دے اچ جھک سمجھیدی رہ ویندی
ہئی۔ کوئی گالھ تاں اوندی سمجھ وچ آندی ہئی تے کہیں کوں او گھر رکھ کے لگی ویندی ہئی۔

ہک ڈینہہ اوں شیشہ ڈٹھا تاں حیران رہ گئی۔ ماء جبرھے آسب کولہو ڈریندی ہئی بکے ڈینہہ او
اوندے قبضے وچ آ گئی، او نکوں احساس تھیا جو او ڈیکھ دی شے ہے۔ کوئی ڈیکھے تاں برامناوٹ دی گالھ نہیں۔
او نکوں فٹ پاتھئے موچی دیاں گاہیں سمجھ آون پئے گیاں۔ ول او ہک دم چپ کر گئی۔
ماء دیاں ڈیاں ہویاں گاہیں وی اوندی سمجھ وچ آون پئے گیاں۔ او کجھ سمجھ کے اتے کجھ اُنٹ سمجھیاں کر کے
رُپئی۔

اچ او ویندی پئی ہئی تاں یہوں چپ ہئی۔ ہک ہک پھل کوں غور نال ڈینہہ دی پٹھی ہئی۔ ماء
او نکوں ڈٹھا تاں سوچن پے گئی۔ جو کیا گالھ اے۔ اچ اوں ماء نال نہ الایا۔ چپ کر کے لگی گئی۔ ماء دا دل
اُہلایا ہا جو اچ او نکوں روک گئے۔ پر اوندے روک بگی۔ فٹ پاتھ تیں آئی تاں او جوان پہلے آیا پٹھا ہئی۔ اچ
لُٹک دارش یہوں گھٹ ہئی۔ او پھلیں تیں سنا کپڑا سٹیدی ہئی۔ پانی دانکا ذرا ہٹ کے ہئی۔ او کپڑا چا کے

اتھاں گئی۔ کپڑا پائیں پھر دی پٹی ہئی او او تھا نیں بچ گیا۔ اوں اوند ارسہ روکٹ دی کوشش کیتی۔ او جلدی
 ڈکل و مچن چمدی ہئی۔ اوں پھلیں تیں کپڑا سٹیا۔ اج فٹ پاتھ تیں کئی کائیاں ہئی۔ ہوں ویلے لال بتی
 بلن پئے گئی۔ تھوڑی پہوں ٹریفک ہئی او رک گئی۔ تاں اوں سوچیا جو بچ کے سڑک پار کروںجاں۔ او
 درکدے ہوئیں سڑک تے آگئی۔ او پچھو آندا پیا ہئی او نکوں ڈیہدے ہوئے او نکوں پتہ نہ لگا جو کیڑھے ویلے
 لال بتی وسم گئی۔ تے ہک تیز رفتار گاڑی سیکنہ کوں تلے ڈے ڈتا۔

سارے ڈیہنہ دی رکی ہوئی ٹریفک اچانک کٹھی تھی گئی۔ سیکنہ دا خون پوری سڑک تیں کھنڈیا پیا ہئی۔
 ٹریفک رکی کھڑی ہئی۔ ساری سڑک بند تھی گئی ہئی۔

سیکنہ دا خون اج لال بتی بٹ گیا ہا۔ اوندی مد تیں دی سک پوری تھی گئی ہئی پر او آپ نہ ڈیکھ
 سبھی ہئی۔ خون کوں ڈیکھ کے ساری ٹریفک جام تھی گئی ہئی۔ آپ کوں چاؤن کیتے اوں لال بتی دا سہارا
 گھدا ہا۔ پر لال بتی اوندے نال وفانہ کیتی ہئی۔ اوندی سہیلی اج اوندے کیتے عزرائیل ثابت تھی ہئی۔
 سک دا پندھ آخر بندے کوں منزل تیں پچا ڈیندے۔ او نکوں لال بتی آلی کار طاقتور بن دا شوق ہا ایں
 طاقت دی قیمت اوندی زندگی ہئی۔ ٹریفک رکی پر اوندے خون نال۔ ماء کوں جیرھے ویلے پتہ لگتاں او
 پاگل تھی گئی۔ سیکنہ دی موت او نکوں لال رنگ کولہوں خوف زدہ کر ڈتا۔ لال بتی ڈیکھ کیں او ہن وی
 چیکاں مارن پئے ویندی ہے۔ تے او ایہو کجھ آہی اے جو ایہا بتی نہ وسمائے میڈی سیکنہ ٹپدی پئی اے۔
 ایہ ٹپ و نچے تاں ول وسمے۔ او لنگڑا کے ٹردی ہوئی اج دی سڑک تیں آ ویندی اے اتے لال بتی کوں
 ڈیہدی اے، کہیں ویلے روندی اے، کہیں ویلے کھلدی اے۔

سہ ماہی سٹ ڈیزل حکیمک

فون نمبر: 7432

اسلم خان موٹر ورکشاپ

دکان نمبر 10-11 رینو مارکیٹ چوک سرائیکی بہاولپور

ہمارے ہاں ڈیزل اور پیٹرول گاڑیوں کا کام تسلی بخش کیا جاتا ہے

جہانگیر مخلص

سانو لاریگ و نگرے وال تلوار تک پتلے تھوڑ منہ متھا کھلا تلی واٹویاں مٹھاں، لا پڑ کناں، ہر نی
جہاں شکلوں مسکین اللہ راسی بھولا بھالا صحیح سچ دا یتیم عملاں دا اند قد پنج فٹ ڈاھ انچ سارے لنگ سلامت
پربانوں بڑا، ٹڈا منڈا پرک رگ ودھ۔ بہترین اتھلیٹ، شاندار فٹ بالر، چوٹی داسا کلسٹ من بھاوٹا
گلوکار خطی پندھیڑ وجیڑھا جیٹن ہک داری ملے اول سک اچ ہے جیس گن سہین اوذیدار دا بھکا۔ خوشی دے
سے ایندے پاجھوں اوہورے سرائیکی زبان دا ابھر انقلابی شاعر، جیٹن سمجھ گئے ہوسن، جیڑھے نی سمجھنے
اولا کھن۔ سوٹا ایہہ ہن ساڈے نکلے لادے یار تے مٹھاں دے سنگار جہانگیر مخلص سیں، مخلص تاں
تلی تاں تھیا۔ انہاں دا اصلی تے سرکاری ناں ملک جہانگیر عبدالغفور نانچ ہے۔ جاہ ٹکانا دہیں، شاعریں
گلوکاریں تے فنکاریں دا شہر احمد پور شرقیہ جیڑھے اتے مخلص کون مان ہے، آہدے :

ساکوں ہند تے سندھ پیا جاٹے
اساں لوک ہیں احمد پوری

سن ٹھہ وچ پار ہو یں مہینے دی ویہہ تاریخ کو جیئے پیٹ گھروڑی، سکھیں لوہندیں دا، چایا منت
نیش دا، سوریا پیر فقیریں دا، ترائے بھینیں دی اکھ دا تارا، تریہہ سالا کنورا (ہن کھارے چڑھ گئے)
جئے داموسم پوہ دا پالا۔ اللہ جاٹے جو ویلا کیا ہا۔ اساں وی ڈھیر تحقیق کینی کیتی۔ پر بچاں دی کورائے
ہے جو ملک صاحب ٹھیک ڈینہہ دے پار ہاں وچے جے ہوسن جے پار ہاں وچے نی جیے تاں بیٹے ٹھیک ڈینہہ
دے پار ہاں وچے ہوسن، ایں گلھ تے ساری سنگت دا ایکا ہے جے کہیں بھراکوں شک ہووے تاں
ہاڈے نال لین ملاوے۔

مخلص ڈھیر مند چپ رہیے بولنے تاں چپ تھیوٹن اوکھا لگدے نیچر جتھ بیٹھا ہووے ایویں بندے
کٹے تھی ویندن جینویں بڑا تے لکھیاں۔ راہ ویندے نال کھڑیسی، نہ چکسی دھک مارٹن کنوں، عادت توں
بڈراے۔ کیا سونماں تے کیا اٹن سونماں کھائیں بہہ جو ونچے جان چھڑاؤن اوکھا تھی ویسی۔ پھپھاڑی او
جور ہے رب داناں۔ مجال ایندی سنگت اچ بیٹھا بندہ ایڈے سر کے یا اوڈے پھر کے ککھاں اچ ہتھ گھٹوا

ڈپنڈے۔ اچکل جیڑھی شاعری کرینڈاپے ڈکھائے ہک نہ ہک ڈیہاڑے ڈھنچ کھڑی۔ شاعری ہنیں
 شروع کیتی ہس ایہو ستاسی اٹھاسی اچ منڈھ اچ تاں لڑھ مریندارہ گئے۔ ہن میس بندہ ونج ہنئے (شاعری
 دے حساب نال) نتاں عمل اوہے ہن اس جیڑھے ہن۔ پوٹن سٹ جیڑھی شاعری کیتی ہس اونکوں چھوہ
 جھجھو نیچر بحر وڈے مزے نال سندن۔ چساں چیندن لیہلوں ویندن۔ شاعری کیتی ہس قمر کیتس مار گھتیس
 جے میں اتھ نمونہ کلام لکھ چھوڑاں تاں اللہ جانے کیا تھیوے۔ اگے ای سرائیکی زبان دا گھوٹ نظر
 لٹاری مخلص کنوں پرے بھجے تے کن مریندے حالانکہ گالھ ہک نکے جہیں قصیدے دی ہے جیڑھا جو
 بلوچاں دی شان اچ لکھیا گئے یول ہن :

وے	بلوچو	کچھ	تاں	سوچو
میں	نیانی	کوں	نہ	رولو

نظر خاں دے علاوہ وی ڈھیر بندے اتھے ہن جیڑھے مخلص کنوں وٹتے رہندن متاں کہیں
 ویلے نوہو بلا مار گھنے۔ بندے دے پھٹن دا کوئی پتہ لگدے۔ ہک دفعہ تھیا ایس جو مخلص دے ہک یار دی
 شادی گہنچ گئی اوں اللہ دے رتے ساری سنگت ساتھ کوں سڈیا کانڈھا ڈتا پر مخلص کوں نہ سڈلیس، جان
 تے نہ سڈلیس جو منہ پھٹ ہے۔ متاں بیادری اچ گندی کرے۔ تھیا تاں کھوچر امندہ، سیت ہر گئی جوان دی
 ۔ مخلص کوں پتہ لگ گیا آخر لگنا ہا۔ سہرہ لکھ کتابت کروا ساری کانڈھ اچ ونڈا ڈتس، ول تاں او تھی جو
 دشمن نال نہ تھیوے ہر پاسے بل بل پئے گئی۔ ڈو ڈو تھی گئی۔ سرے دے یول ہن :

سرا	لکھے	می	یار	دا
ہک	یار	دا	مردار	دا
-	-	-	جو	ہا کردار دا

مخلص وڈے گانڈھے آلا نیچر اے۔ گانڈھا گنڈھن ایس کنوں ہس ہے۔ راہ ویندے نال ہس
 وچ، گاڈی اچ منٹ اچ رشتے داری گنڈھ گھنسی، بندہ بھانویں تھردا ہووے تے بھانویں شمالی علاقے دا۔
 اتھائیں ٹھک ونج تھیں۔ میں حیران آں ہر زبان دے بندے نال ہر مزاج دے بندے نال فٹاے۔
 الٹی ملٹی یار مینس۔ پاکستان تاں اپنا گھر تھیا۔ غیر مکاں اچ تعلقات مینس۔ ایہ نی جو چھڑے جواناں نال
 تعلقات ہوون، رناں جواناں دا خادم اے۔ مخلص ہر فن مولا کھیڈاری اتھلیٹ، ساکلسٹ۔ کئی داری
 احمد پوروں کوئے، آزاد کشمیر تے لاہور تیں ٹیم گھن تے گئے۔ سرادر عبدالقیوم نال آونج رہ گئی ہس۔ ہک
 پھیرے اوندا مہمان ونج تھیا۔ اوں شودے صدارتی شیلڈ ڈے تے جان چھڑوائی۔ محمد خاں جو

(پہلے ہی) نال وی وڈی رام ست ہس۔ ہک دفعہ چو ڈال اگست دے مذب تے اوکوں ونج ملایا ہا۔ ایہ تال اللہ اوکوں سنبھال گھدا اتال ایہ اوندے سر ہا۔

مخلص پہلا سرائیکی تے پہلا پاکستانی اے جیہوں امریکہ دے کلب (The International Bicycle Association) جیہا جو امریکہ دی ہک ریاست (Montana State) اچ ہے، رجسٹرڈ کیتے تے نال امریکہ آون دی دعوت وی ڈتی اے۔ آؤ گلھ کرو آخر کرنٹ ہن جوان اچ تال امریکہ آلے ای سڈیندے کھرن۔ پاکستان اچ تال خیر مارکہ منہ مکھیدن۔ بہر حال ٹھیک ٹھاک عزت ہس۔ احمد پور آلے گھاہ نی گھتیدے احمد پوروں نکلد او نچے ول ہتھ نی آندا۔ جیدے ہتھ آوے او ہو دلی ویندے۔

مخلص ہیرا جوان اے ہیرا۔ پر حالی تیں کہیں تاج اچ فٹ نی تھیا۔ فٹ ای کیا تھیوے تخت تاج تال رہ نہ گئے۔ اللہ چاند اکھڑے جے مخلص مغلاں دے دور اچ جہد اتال مغل کھل تے بازوؤں ڈیندے نال جاگیراں وی، پنج ہزاری ست ہزاری دا خطاب ای ملدا پر قسمت شودے دی ہک تال جمالیٹ اے ول جیہا سرائیکی دسیب اچ اے جتھ انسان بچھ مردن کتے مکھن کھاندن۔ پر مخلص خوش اے آہدے حاجی صاحب! لکھ بچھ ڈکھ ہووے پر دھرتی اپنی ہووے۔

مخلص کپڑاں وی چنگا پیندے دھاتا پوتا وی راہندے۔ اپنے آپ کوں کچید امخید او وی ڈاڈھا ہے۔ پر قدرت رنگ زری چوکھا چڑھا چھوڑیے۔ رنگ ای ایس پکا اے جو پھٹن ڈاناں نی گھدا۔ لکھ کچیدے مجال زری فرق پووے۔ ایمان نال وڈے گٹاں آلا جوان اے۔ کوئی ہک ہووے تال لکھاں۔ موٹر سائیکل آگئی۔ حاجی صاحب! زری موٹر سائیکل تال ڈکھاویں ہا، دیرے نواب اچوں تھیا آواں۔

”یار مخلص ولن دی چیٹ کریں، میں ضروری کم ونجئے“ بس ول ڈاڈھی اہر کریسی۔ وڈا نکھا جوان اے بے ڈیہاڑے آکھڑی۔ جیہڑے روح تھیوس۔ دل مچھد ابجد آسی۔

ساکوں تال پاڑا گھالے اچ پیا کھڑے۔ کیا کروں بڑی وی نئے چاسچہ ہے۔ پیو ڈاڈے دی جائیداد اچ بیٹھے ہیں۔ ونجوں تال کیڈے ونجوں گرمی ڈیدھے نہ سردی ٹھک آتھیدے۔

”حاجی صاحب! بازار جلوں ہا“

”چلو سگم۔ چوکھا کم اے“

”ہس گیوسے تے ویوسے“

جڈال دی رلے گھن تے ویسی، ہوں ڈیہاڑے میڈے بال ہکھ سکسن۔ ویلے برولساں تال سودا ای گھن ڈیاں۔

اچ کاشی گری

کوئی دوروں ڈیکھے تاں، نیل کنٹھ پئے اڈدے، شر دیاں بگیاں اتے
تردے، اچیاں جھکیاں ماڑیاں واہندے، نیل کنٹھ پئے اڈدے

پر جے نیڑے ونجو، چار چغیرے گھم تے ڈیکھو، ”بھانویں ایسہ کوئی
مینہ پیادسدے، پنڈے اتے کنیاں پوندن کپڑے نیں ہدے، یا
وت کھئی دھپ وچ ٹھڈی واگھل پئی ہے“

بھانویں کہیں پاسے کھڑ ڈیکھو، نیل کنٹھ تاں چھاوئی پاتی بیٹھن،
بھانویں کہیں کول زور زور دیاں ہکلاں مارو، اچیاں اچیاں گالہیں کرد
، ایسہ نیں اڈدے، ٹردیں ٹردیں بچ پوو، بگیاں وچ دڑکار کرد،
بہاں دے بھر چو چو ڈیکھو، جتھ اُلا رو، ایسہ اچھکے نیں
----- ایسہ تاں سلہاں دے آٹھنیاں اندر اکھیں نوٹ تے
کھنب کھنڈائی بیٹھن۔

موت

لو کی آمدن
ایہ بک نیلا بکھی ہے
گھائے جنگل و چوں اڈ دے
دوروں ایندے پکھ چمکدن
یاوت واہندے پانیاں ایندا
جھولا پوندے
کوئی آمدے بک ساوی چڑی ہے
ہر کھاڈے داپانی پیندی
یاوت جنگلی موراے
اونویں رنگے پکھ تے، کو جھے پیر
ایہہ ہن بھانویں جیڑھی شے ہے
ساکوں ایندے ڈیکھن دی کوئی چاہ نہیں
نہلی ہووے یا کہیں وٹ سونے رنگ دی
ساکوں ایندے ڈیکھن دی کوئی سک نہیں

رنگ

رنگ اتھا ہیں وسدے ہن پر
لکے لکے
تے تے یا اٹ دھوتے منہ نال
گھروں یا ہر نکھتے ہوئے
رنگ کہیں بندے دے آون توں پہلے
کہیں دے پچھاں مڑتے ڈیکھن پچھوں
کہیں بزار یا باغ اچ
رُنیاں اکھیں تے پانی ڈے چھٹے مارتے
گھروں یا ہر ٹر پوون نال
رلی پوش فقیر دے سنگ یا
لٹھیاں کوں مٹھ داٹھ پیندی نینگر رلے
جاگ پوندے ہن

رنگ تاں اینویں کہیں ویلے وی
جاگ پوندے ہن
مینہ لہون توں پہلے یاوت پچھاں
دھمی یاوت دیگر دی کہیں دھپ نال
یو ہے تے یا کہیں انگ دے پچھوں
بگلیاں اندر
ساکوں تاں بس ایسو پتہ بگدے
اچ کوئی کہیں نال کھل تے یو لے
تر سمتیں نے کوئی ون سونے کپڑے پاتن
رنگ نویں نی ہوندے
اساں سڑکاں بگلیاں تے بزاریں وچ
انہاں دے کولوں تھی کے لگھدے

غزل

سانولا من بھانولا دلدار ہا
 ہو بہو او شخص میڈی کار ہا
 اوندے ہوٹھاں تے گلے اپنی جگہ
 پر الا وچ پیار دا اظہار ہا
 کتنے یوسف مل وکاندے رہ گئے
 ہر زمانہ مصر دا بازار ہا
 بن بدھیدی کیویں ہنجواں دے اگوں
 ضبط کیتے حوصلہ درکار ہا
 جبر رت وچ شعر میں آہدی رہیم
 میڈے کولوں بس ایو ہتھیار ہا
 نوکری دی بگول وچ او مر گیا
 جیب وچ ڈگری تے ہتھ اخبار ہا

غزل

رنگین سارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے
 کتنے پیارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے
 تقدیر دی گردش وچ گھریا ترے ہوئے سپنے یاد آئے
 راتیں کوں تارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے
 کنڈے تال ول وی کنڈے ہن کنڈیاں توں ساکوں کیا شکوہ
 پھلاں نے مارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے
 پیچ و خم سمن وگرے وال زلف زنجیر نشیب و فراز
 قسمت ہارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے
 چاندنی رات مہکا بدن ہک چند اڈوں بیا سامنے ہا
 سوہنے نظارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے
 مست شرافی نیناں نے کیا عالم کیتا ایں من دا
 دریا کنارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے
 پھلاں دی مہک وسدے بادل ٹھڈیاں ہوائیں ہی ساون رت
 مخمور اشارے کیا بچھو کچھ یاد رہے کچھ بھل گیوسے

فنیسی زیوارت کے لئے قابل اعتماد نام

سالم جیولریز

50 سال سے آپکی خدمت میں

جدید واریٹی

آڈر پر پیش کر رہے ہیں

چوک مچھلی بازار بہاولپور

دوکان - 875186

رہائش - 884126

خواجہ فریدؒ صدی دیاں چار پینہواری تقریبات

5 نومبر 1999ء کنیں 8 نومبر 1999ء تک

پہلا پینہہ 5، نومبر جمعہ 15 شام نماز عصر 1 بجے

☆ کتابیں، نوادرات تے روپی دہنیں مصنوعات دی نمائش

خواجہ فریدؒ ناں متعلق کتابیں، نوادرات تے روپی دیاں مصنوعات دی نمائش
ایں نمائش وچ شامل تھیون والیئیں کتابیں، نوادرات تے مصنوعات تے پہلا انعام
7000/=، ڈو جھانعام 5000/= اتے تریجھا انعام 3000/= روپے ڈتاویسی

ڈو جھا پینہہ چھٹ چھٹ 6، نومبر 15 شام پنجے وچے

☆ گل پاکستان خواجہ فریدؒ سیمینار

تریجھا پینہہ اتوار 7، نومبر شام ست وچے

☆ سرائیکی، اردو، پنجابی مشاعرہ

چوتھا پینہہ سوموار 8، نومبر شام ست وچے

☆ خواجہ فریدؒ دے عارفانہ کلام دی محفل

کانڈھی: سرائیکی ادبی مجلس جھوک سرائیکی بہاولپور

فون نمبر: 883990 (بعد مغرب)